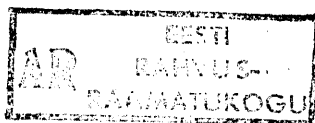

Spetsiaalne fond

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

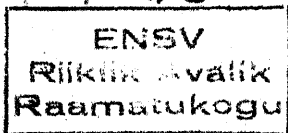
TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. KÖPP, J. LUIGA, J. TÕNISSON

TEGEV TOIMETAJA **J. W. WESKI**

KOLMASTEISTKÜMNES AASTAKÄIK

1918—1919

5173

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1918

XIII. AASTAKÄIK

№ 1—2

Eesti Kirjanduse Selts 1907—1917.

Augustikuul 1917 sai Eesti Kirjanduse Seltsi avamisest saadik kümme aastat täis. Olgu sellepärast lubatud lühike ülevaade seltsi tegevuse üle ette panna.¹⁾

Kirjandus, teadus ja kunst on ühe rahva tähelepandavamad eneseavaldamise vahendid. Rahva hinges peituv elu ja liikumisejõud saab nendes avalikuks, selle juures rahva iseteadvusesse tagasi mõjudes, teda sügavamaks ja tugevamaks tehes, sest et nende kaudu ikka suurem hulk rahva liikmeid iseteadva elu piirkonda tõmmatakse. Arusaadav siis, et Eestis „ärkamiseaja“ ettevõtete seas Eesti Kirjameeste Seltsi elussekutsumine esimeses reas seisis, arusaadav aga ka, et pärastpoole, kui riigihuvidest arusaamine kitsas Suur-Vene rahvuslises mõttes ennast Lääne mere maadel püüdis maksma panna, Eesti Kirjameeste Selts pidi langema. Olgugi otsekoheks tõukeks seltsi kinnipanemisel omavahelised lahkuminekid ja tülid, olulisemaks põhjuseks oli ikkagi sügav salajane viha „muulaste“ iseolemise tungi ja sellest väljakasvavate omapärase elu avalduste ja rahvusliste püüete vastu.

„Reformide“ ajajärgu kõrgemal tipul olles pidi kaduma asutus, kes seda sisemist enesetunnet ja jõudu, mis üheksakümnendate aastate „uuenduste“ hingeolule vastik, kosutas ja kasvatas. Et aga tüdimus ja väsimus, mis kauakestnud vaimustusehoo ja palavikulise jõupingutuse tagajärjel Eestis enesele õigust päris, niisama üle maa veerev raske „reformide“ raudrull siiski elujõudu tema idus ei suutnud ära hävitada ega täielikult kammitsasse panna, siis on arusaadav, et Eesti Kirjameeste Seltsi kinnipanemise läbi tekkinud tühi koht ennast rahva organismuses paratamata tunda andis — alguses enam-vähem ägedat valu üksikutes osades

1) Kõnena ette kantud Eesti Kirj. Seltsi aastakoosolekul 5. I. 1918 Tartus.

sünnitades, hiljemalt harutamisi ja kaalumisi esile kutsudes, kuidas tühja kohta täites rahva hinge eneseavaldamise tarvidust rahuldada. Endine tee seisis silmade ees ja näis nagu ainult ootavat aega, millal jälle võimalus avaneb jatkata seda, mis pooleli on pidanud jääma, mitte lõpule pole jõudnud.

Ja aeg jõudis ligemale. Välispidi näis küll seitsmekümne aastate liikumise tagajärgede likvideerimine lõpulikult valmimas olevat: 90-dad aastad ja uue aastasaja esimesed aastad toovad kõige sihikindlamaid võtteid „muulaste“ iseteadliku elu hävitamiseks (Plehve aeg), võtteid, mille läbi järk-järgult ikka raskemaid haavu lüüakse Eesti enesetundele, enesest lugupidamisele. Olgu ainult ühe iseloomuliku näitusena paljude hulgast nimetatud, et 1903. aastal Fr. R. Kreutzwaldi sajanda sünnipäeva mälestamiseks Tartus teisiti luba ei saadud, kui Eesti Põllumeesteltsi ettevõtte ja varju all, kus siis ka lubatud oli rääkida ainult Kreutzwaldi tähendusest põllutöö ja põllumeeste kohta...

Välispidi liikus elu õigejooneliselt lühikese nägemisega võimukandjate poolt äratähendatud sihis, seespidi aga oli Eestis selsamal ajal koguni teistsugune muhenemise- ja käärimiseprots käimas: kaugeid ja kõrgeid eesmärkisid taotlev rahvusline iseteadvus, mis ennast toetab reaalsete jõudude peale, aga mitte selgimata ja korraldamata vaimustusetule ja -tuhina peale, isamaalsus, mis teatavas mõttes kaine oma püüete teostamises, kuid täis selgitavat, puhastavat aatellikusevaimu, valmis vaiksuses ja omandas ikka suurema mõju. „Tartu murrangu“ aeg, nagu Dr. J. Luiga seda aega nimetab, ¹⁾ andis rahvusliku iseolemise mõtte mõistmisele ja hindamisele sügavamad ning kindlamad põhjused ja eluga ligemas ühenduses olevad perspektiivid kui enne: rahva olemise majanduselise aluse kindlustamine, iseäranis põllutöö põhjalikumaks tegemise kaudu, kõikide jõudude — aineliste ja vaimliste — kogumine, ühendamine ja otstarbekohane korraldamine ning juhtimine ühistgevuse lipu all, sihikindla visa töö läbi ühe positsiooni äravõtmine teise järele meie ajaloolistelt vastalistelt, rahvuslase iseteadvuse nõuete järjekindel maksmapanemine kõigil aladel: Eesti keele tarvituselevõtmine haritlaste kodus elus ja seltskondlikus läbikäimises, kirjanduseliste, kunstiliste ja hariduseliste püüete sihikindel tõstmine ja edendamine erakorralduste kaudu, intelligentlikkude ja

1) „Eesti Kirjandus“ 1917 nr. 8—10, lhk. 252.

andeliste jõudude ettevalmistamise toetamine ja nende kogumine üksikute ülesannete ja keskkochtade ümber, — nii tekkis Eestis ja kogunes võrdlemisi suur sisemine jõu-ta-gavara, mis tarvilikku võimalust ootas enesekohaseks avaldamiseks. Kui siis 1905. aasta algul juba nagu kevadist õhu lainetamist tunda oli Vene riigis, siis tunti ka meil iseäralist kõva, isegi ägedat tõuget ja hakati elulistest ülesannetest hoogsalt kinni. Ja tähelepanemise-väärt on nähtus, et paljude teiste hulgas üks esimestest kavatsustest, mille teostamise mõte nagu automaatselt mitmel kohal üle kodumaa päevakorrale kerkis,¹⁾ kirjanduslik-teadusliku seltsi asutamine oli. Kas ei anna see tunnistust sellest, et meil enam-vähem selgelt väljakujunenud tunne laialt oli valitsemas, et tõsiseks eduks mitte ainult majanduseliste tingimuste muutmisest ei jätku, vaid et oluliselt tähtis on kõigi vaimliste ja hingeliste jõudude ja võimete väljaarenemine ja kasvamine, selgimine ja peenenemine kirjanduse, teaduse ja kunsti kaudu?

Tarvilikkude ettevalmistuste järele, mis 1905. ja 1906. aastast läbi kestsid,²⁾ astus 1907. aastal 6. augustikuu-päeval Eesti Kirjanduse Selts avalikult tegevusesse. Kinnitatud põhjuskirjas oli seltsi otstarbeks seatud „kirjanduse, teaduse ja kunsti edendamine, kodumaa ja rahva igakülgne tundmaõppimine ja neil põldudel tehtud tööde vilja rahvale kättesaadavaks tegemine“. Otstarbe kättesaamiseks oli rida abinõusid ette nähtud: kõiksugused üleüldishariduselised ettevõtted, iseäranis kursused, rahvalikud ettelugemised, ettekanded ja kõned, teadusliku otstarbega teekonnad, raamatute ja ajakirjade väljaandmine ja laialilootamine, muuseumide, raamatukogude, lugemisetubade ja asjadekogude (kollektsoonide) asutamine, koosolekute ja näituste pidamine.

Kuidas on Eesti Kirjanduse Selts enesele seatud ülesandeid täitnud ja põhjuskirja ja olude läbi antud ja tingitud võimalusi tarvitanud?

Kõige paremate lootustega algas selts 6. augustil 1907 oma avalikku tegevust. Üle 300 liikme hakkas juba esimesel koosolekul aineliselt ja vaimliselt seltsi tema ülesannete teostamisel toetama: 115 asutajale liikmele tuleb 198 uut liiget juure. Niihästi asutajate kui ka uute liikmete hulgas leiduvad küll peaaegu kõikide tähtsamate ja tuttavamate Eesti

1) Vaata „Eesti Kirjandus“ 1915 nr. 3, lhk. 74.

2) E. Kirj. Seltsi asutamise lugu v. pikemalt: „Eesti Kirjandus“ 1915 nr. 3, lhk. 73—79.

kirjanikkude, kunstnikkude, teadusemeeste ja seltskonnategelaste nimed. Seltsi esimeheks valitakse kaugelt suurema osa liikmete ühisel tahtmisel tõsine teadusemees Eesti kirjanduse- ja ajaloo-põllul, tulise hingega kõne- ja kirjamees, ustav avaliku elu tegelane ja väsimata Eesti Kirjanduse Seltsi asutamise mõtte õhutaja ja elustaja Willem Reiman, asemikkude kogusse valitud 33 liikme hulgas on rõhuv enamus nende käes, kelle nimel Eesti kirjanduses, kunstis, teaduses ja seltskondlikus elus väga hea kõla; niisama on lugu eestseisuse liikmetega.

Pärast tarvilikka korraldusetöösid ja otsusid asub esimene koosolek ligema tegevuse kava ülesseadmisele ja läbiharutamisele. W. Reiman selgitab pikemas kõnes seltsi lähemaid ülesandeid. Kõige pealt on tarvis koolikirjandust uuele emakeelsele koolile, selle kaudu peab töö teaduse populariseerimiseks iseäranis minema; siit jõutakse keelepõllule, kus palju tööd on teha sõnatajava suurendamiseks oskussõnade laenamise, kunstsõnade loomise ja murrete läbiuurimise varal. Niisama nõuab ilukirjanduse edendamine jõudu — vaimlist ja ainelist — ja hoolt. Kõigeks on tarvis raha koguda, et abirahade ja stipendiumide läbi kirjanikka ja teadusemehi toetada nende töös ja tööle virgutada ja ergutada. Seltsi ülesannete ja tegevuse tutvustamiseks, seltsi koosolekute töövilja laiemale ringkondadele jäädavamalt kättesaadavaks tegemiseks, niisama ühendavaks ja elu edasiandvaks lüliks seltsi liikmete ja tegelaste vahel tuleb jäädav elund — kuukiri — elusse kutsuda.

Ettepanud kava tunnistatakse koosolekul üleüldiselt heaks, kusjuures ühe ehk teise ülesande tähtsust rohkem või vähem rõhutatakse. Jõudu ja vaimustust tuntakse rohkesti jätkuvat, ja nii leiab mõte, haruseltside kaudu, mille asutamine põhjuskirjas ette nähtud, kõige laiematele ringkondadele ligi astuda, tõsist ja põhjalikku sõelumist, ehk küll tegelikkude sammude võimaluste kohta mõnelt poolt kahtlust avaldatakse. Selgesti tähendatakse pikema läbi-rääkimise järele ära ka vahekord E. Kirjanduse Seltsi ja hariduseseltside vahel: „Kirjanduseseltsil on ülesandeks neid formaalilisi teaduslisi ja vaimlisi abinõusid muretseda, mida hariduseseltsid oma tegelikkudes püüetes kasuga võiksid tarvitada, et kõigekülgset haridust, kõlblist, vaimlist, kehalist, rahva kõige laiematesse liikidesse kanda.“

Meeleolu esimesel koosolekul oli üleüldiselt vaimustatud, ülendav. Tundus, et midagi on kätte saadud, mille tarvidust sügavalt tunti ja mida kaua ja tõsiselt on ooda-

tud. Suur õnnesoovide hulk, üksikute isikute ja seltside poolt, mis kirjalikult ja suusõnal avamise-koosolekule ette pannakse, annab tunnistust soojast osavõtmisest ja elavast tähelepanemisest, mida selts üle maa leiab. Küll tuntakse sügavalt inimese püüete ea lühiduse ja üksikute isikute kadumise traagikat, kui kaht seltsi asutajat liiget, kes enne seltsi avamist Manalasse läinud, austades ja tänades meele tuletatakse: Eesti Kirjameeste Seltsi asutajat ja kauaaegset tegevat esimeest, ärkamiseaja tüsedamat tegelast Eesti rahva iseteadvuse äratamise ja selgitamise ja rahvahariduse edendamise alal, Dr. Jakob Hurti, ja kurva, lootuste murdumise ja ägeda välise surveaja tähelepandevat laulikut Jakob Tamme, — siiski valdas leinatunnete kõrval kõiki kindel otsus: Hingaku rahu, kes on väsinud ja tööpõllult lahkunud, kui õhtu kätte jõudis, käigu edasi töö nendel, kellele veel päev paistab — eelkäijate eeskujul on kinnitajaks armastuses ja ustavuses. Ülendav on töö, mille sihiks on üleüldisuse edu, vabastav ja pühitsev on armastus, mis elab vendadele — selles rõõmsas tundes lõppes koosolek vaimustatud, südamliku lauluga: „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm!“

Pidulik ja ülendav meeleolu pidi saatjaks olema töö, tõsisel, tihti ka väsitaval, mis nüüd tulemas oli. Tegelikult tehti ka otsekohe algust sama päeva õhtul kokkuastunud asemikkudekogu koosolekul, kus peale tööd korraldavate otsuste ja valimiste esimene töökommisjon ametisse kutsuti: kirjaviisi korralduse komisjon. Kolm nädalat hiljemini peeti jällegi Tartus suurem asemikkudekogu koosolek ära, kus üksikud ettevõtted, mis eestseisus läbi töötanud, harutamisele ja otsustamisele tulid. Nii valiti tähtsamatesse linnadesse ja maakohadesse seltsile usaldusemehed, kes liikmeraha vastu võtavad ja seltsi kasvamise heaks propagandat teevad. Ühe seltsi-ülesande täitmiseks asutati ja valiti koolikirjanduse-komisjon, niisama kuukirja toimetamiseks ja väljaandmiseks kuukirja-komisjon. Kuukirja küsimus arenes õige ruttu ja edukalt, sest hr. cand. J. Jõgever, kes juba 1905. a. lõpul kuukirja „Eesti Kirjanduse“ asutanud ja seda seni oma toimetusel ja kulul välja oli annud, kinkis selle kuukirja täielikult seltsile. Järgmisel asemikkudekogu koosolekul, 22. oktoobril 1907, võetakse rahvalik-teadusliku ja klassikalise ilukirjanduselise kirjanduse väljaandmise küsimus päevakorrale ja seatakse rahvakirjanduse-komisjon tööle, kes ka kohe tööle asub. Sügise jooksul asutati ka veel ajaloo-toimekond juure, kelle ülesandeks sai

Eesti maad ja rahvast minevikus ja olevikus tundma õpida, mõlematesse puutuvaid uurimisi laiematele ringkondadele tutvustada ja kirjatöösid kodumaa ja tema ajaloo tundmiseks välja anda. See toimekond pani juba sügisel kaks erikoosolekut Tartus toime, kus toimekonna juhataja W. Reiman Eesti rahva eelajaloolisest ajast seletust andis ja Eesti rahva vanade usuliste arvamiste valda püüdis selgitada ja tutvustada. Kuukirja-toimekond valmistas seltsi häälekandja „Eesti Kirjanduse“ eeskava ja eelarve, kutsus kaastöölised ja andis aasta lõpuks esimese numbri välja. Jakob Tamme kirjatööde läbivaatamiseks ja korraldamiseks valitud komisjon asus Eesti Üliõpilaste Seltsi kaudu saadud Jakob Tamme trükitud ja iseäranis käsikirjaliste tööde trükiks ettevalmistamisele.

Eestseisuse koosolekutelt nõudsid palju aega korraldamise- ja arendamisetööd, niisama käsikirjade läbikatsumised, mida kohe alguses rohkesti sisse saadeti. Iga käsikirja arvustajaks nimetati isekommisjon, kelle otsused ja arvamised eestseisusele juhtnööriks said. Juba esimeste kuude jooksul võeti kolm suuremat raamatut seltsi toimetuste hulka vastu, mitu käsikirja anti autoritele tagasi näpunäidete kohaseks ümbertöötamiseks. Viimaks olgu veel tähendatud, et eestseisus suure hulga oma maa ja Soome, Saksa ja Läti teaduse- ja hariduseseltsidega ühendusesse astus, neile kirjade vahetust pakkudes, missugune samm igal pool head vastutulekut leidis.

Nii oli juba seltsi esimeste kuude jooksul töö kindlatesse roobastesse juhitud ja täiesse hoosse saanud ja võidi uueks aastaks julgusega kavatsusi luua, sest ka välispidi leidis selts lugupidamist ja toetust: igal asemikkudekogu koosolekul võeti hulk uusi seltsiliikmeid vastu.

Ma olen selle esimese ajajärgu juures pikemalt viibinud, sest et siin juba seltsi olemise ja tegevuse sihtjooned õige selgelt avalikuks saavad ja tervele ettevõttele otstarbekohane alus pannakse. Mis edasi tuleb, on nendesamade põhjus- ja juhtmõtete väljaarendamine ja täiendamine, pandud alusel edasiehitamine. Edaspidise tegevuse üle tahan sellepärast ainult üleüldise kokkuvõtliku ülevaate anda.

Eesti keele küsimused on seltsis ja tema koosolekutel õige tähtsal kohal seisnud. Vähe on küll neid koosolekuid olnud, kus mitte üks ehk teine osa keelest kõnele ja harutamisele ei ole tulnud. Iseäranis on seltsi esimeste aastate sees keelt käsitavatele kõnedele rohkesti maad antud. Nii oli näit. 1908. aastal koosolekutel ettekantud 20 kõne hulgas 7 kõnet keeleteaduse piirkonnast, neist ühel

ainsal augustikuu koosolekul tervelt 5; 1909. a. — 21 kõ-
nest niisama 7 keeleteaduselist, 1910. a. — 20 kõnest 8,
1911. a. — 19 kõnest 3 jne. Siia juure tulevad aastakoos-
olekutel ettekantud referaadid keeleanalüüsi arenemisest,
üksikud lühemad tegelikud ettepanekud keelealalt jne. Ja
läbirääkimised keeleliste küsimuste üle on harilikult ela-
vad, mõnikord koguni ülielavad, isegi ägedad, mis näitab,
et meie just keelealal veel otsimise- ja saamise-ajajärgus
oleme, kus edeneva elu tarvidused ning nõudmised ja
nende täitmine teineteisega mitte veel tarvilikku vahet
ei ole suutnud jõuda. Tegelik töö üleüldistel koosolekutel
ja elunõudmistele läbi ülesseatud ülesannete täitmiseks koon-
dus keeleteaduslik komisjon. Emakeelsete kooliraamatute
muretsemise töi oskussõnade küsimuse põnevalt päevakor-
rale. 1908. aastal asus keeleteaduslik komisjon matemaatikasõnade
korraldamisele, mille viljana järgmisel aastal „Matemaatika
sõnastik“ trükkis ilmus; edasi võeti ette maadeõpetuse os-
kussõnade harutamine, 1910. a. ilmusid „Maadeõpetuse sõ-
nad“. Selle kõrval tehti palju tegemist õigekirjutuse-küsi-
miste lahendamiseks. Viimases asjas astuti 1911. aastal
Tallinna Rahvahariduse-seltsi Kirjanduse-haruseltsiga Tal-
linnast tulnud algatusel ühendusesse ja selgitati õigekirju-
tuse-küsimusi ühistel asemikkude koosolekutel, kus palju-
des asjades ühistele lõpuotsustele jõuti. 1910. aastal asus
keeleteaduslik komisjon suurema ülesande kallale, nimelt õige-
kirjutuse sõnaraamatu kokkuseadmisele, millesse
kõik kirjakeeles enam-vähem tarvitataavad sõnad ühes täht-
samate muutmiste äratähtsusega üles taheti võtta. See
töö kestis mitmest aastast läbi, kuni ta 1916. lõpulikult
valmis sai. Töö suurusest aitavad ettekujutust saada mõned
arvud: viie aasta jooksul nõudis käsikirja-harutamine 141 toi-
mekonna koosolekut, millele veel 18 lõpuliku redigeerimise
koosolekut juure tuli, arvamata aeg, mis käsikirja valmis-
tamine nõudnud. Käsikiri on nüüd valmis ja ootab ava-
likkuse ette astumiseks lähedamaid olusid. Kahju oleks,
kui ta kauemaks ajaks riulile seisma peaks jääma, sest
lootuse järele tähendaks tema ilmumine ja tarvituselevõt-
mine suurt sammu edasi meie keele alal, kus korralage-
dus vägise kipub maad võtma.

Õigekirjutuse sõnaraamatu valmistamise kõrval haru-
tati sõnavara korjamist ja kogumist rahvakeelest, vanemast
ja uuemast kirjandusest, elustati iseäranis murdesõnade
korjamist üleskutsete, julitkirjade avaldamise, korjajate ot-
simise ja toetamise, niisama avalikkude koosolekute läbi.
Selle tegevuse viljaks on suurem hulk murdesõnu, mis

seltsi kogusse kokku tulnud. 1914. a. lõpul oli korjajate hulk üle maa 75, kokku kantud oli umbes 18.000 sõna. Suur ilmasõda tegi aga tööle tõsist takistust, kui ka ta seda veel mitte täiesti ei suutnud ära lõpetada. Töö on seni väiksel viisil edasi kestnud. 1916. ja 1917. aastal töötas keeleteoimekond ühes Eesti Üliõpilaste Seltsi looduseeaduse-osakonnaga t a i m e d e n i m e d e äratähendamise kallal; töövili ilmus 1917. aastal „Eesti Kirjanduses“. Keeletoimekonna tööst räägib juba väliselt elavat keelt ärapeetud koosolekute arv: 9 aasta jooksul (1908—1916) on ühtekokku ärapeetud 283 „istungut“, igaüks umbes 3 tundi, nii siis aasta kohta läbistikku 31½ istangut; üksikute aastate kohta kõigub istangute arv 21 (1908. a.) ja 37 vahel (1912. ja 1916. a.). Nii näeme, missuguse visadusega ja enesalgamisega tarvis on tööd teha ja ka tehakse, et sihikindlalt edasi saada. Ja kui tagajärjed eemalolijatele ehk liiga väikesed paistavad olevat, kui keeleuudusi mitte üks-kaks-kolm välja ei kuulutata ja põhjalikka muudatusi ette ei võeta, kirjutusi ja kavatsusi mitte üle pea-kaela ilma ette ei saadeta segadusi suurendama, siis annab see kõik tunnistust austuseväärilisest soliidisusest, tõsidusest töö suuruse ja raskuse hindamises ja täielikkuse nõudmises. Töötegijaid on vähe, toimekonnal on ka liikmeid, kes ainult nimekandjad; argu väsiagu aga need, kellel „kulnud kuumavad tööst“!

Eesti rahva aja- ja kultuuriloo alal on ajalootoimekonna korraldusel peaaesjalikult kahes sihis tööd tehtud: ajalooliste algallikate kogumises ja ajalooliste nähtuste selgitamises kõnede ja kirjutuste kaudu. Algallikate kogumine algas varsti pärast ajalootoimekonna elussekutsumist. Juba 1909. aastal võis konstateerida, et tähelepanдав kogu Eesti rahva poliitika, majanduse, kirjanduse ja haridusloo kohta käivaid käsikirju ja dokumente on kindlasse kohta kokku toodud, järgmistel aastatel kogus neid suurel hulgal juure. Käsikirjade hulgas seisavad esimesel kohal rahva elu isikute kirjavahetused, mis „ärkamise“ ajajärgu sündmuste ja tegelaste kohta üksikasjalisi iseloomulikka andmeid sisaldavad. Nimetada oleks muu seas iseäranis Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus, niisama F. R. Fählmanni, A. Schiefneri, F. J. Wiedemanni, F. R. Kreutzwaldi, J. Hurti, C. R. Jakobsoni, Dr. M. Weske, J. Adamsoni ja paljude teiste kirjad õige suurel arvul; peale selle hulk ülestähendusi ja kirjeldusi üksikute sündmuste kohta ligemas minevikus, päevaraamatuid jne. Kirjandusloolilisest materjaalist nimetame iseäranis „Kalevipoja“ saa-

mise lugu selgitavad käsikirjad F. R. Kreutzwaldi pärandusest, siis veel J. Kunderi kirjatööd, Dr. M. Weske rohke käsikirjaline pärandus jne. Osa sellest käsikirjalisest varandusest on korraldatud ja trükkis ilmunud, nõnda iseäranis Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus iseraamatuna kahes andes, paljude teiste kirjad „Eesti Kirjanduses“; suur osa ootab veel läbitöötamist. Ei või tunnistamata jätta, et just nende materjaalide kogumine, mis W. Reimani poolt ajalootoimekonna nimel 1911. aastal avaldatud äratava ja selgitava üleskutse läbi sihikindlatesse roobastesse juhiti, E. Kirjanduse Seltsile tähtsaks teenuseks jääb. Peab ainult tungivalt soovima, et see töö võiks edasi kesta ja kasvada ja et teda ei takistaks välised olud ega iseäranis meie eneste sisemine arusaamatus ja osavõtmatus. Aja- ja kultuurilooliste ainete kogumise hulka käib ka muinsaja mälestuste korjamise korraldamine ja juhtimine, õue- ja majamärkide korjamine, mille viljaks mõnesuguse materjaali kokkuvalgumine seltsi kogudesse oli, ehk küll siin veel suurtest tagajärgedest ei või rääkida. — Mineviku uurimise alalt olgu veel nimetatud M. Lipp'u tööd Eesti suguvõsade loost. Eesti rahva ajaloo plaaniliku läbiuurimise üle on tihti nõu peetud, on töökava kokku seatud, üksikute ajajärgude, iseäranis 18. aastasaja ajaloo läbitöötamine osade kaupa kohaste isikute vahel ära jaotatud.

Ajaloo trükitud algallikate Eesti keele toimetamisele asuti ka, kuid saadi ainult B. Russovi kroonika käsikirjas valmis, trükkis avaldamine pidi edaspidiseks jääma.

Ajaloo uurimisel saadud materjaali tutvustamiseks, ajaloo nähtuste selgitamiseks, ajaloolise arusaamise kasvatamiseks ja uurimise vastu huvituse äratamiseks on hulk kõnesid ette kantud, mis aja-, kultuuri- ja kirjanduselugu mitmest küljest käsitavad. Kõned on peetud üleüldistel koosolekutel Tartus ja kirjanduse-koosolekutel väljaspool Tartut: Tallinnas, Rakveres, Narvas, Viljandis, Pärnus, Valgas, Võrus, Riias. Peale selle on ajalootoimekond rea erikoosolekuid Tartus korraldanud, kõnedega ajalooliste ainete üle. Niisuguseid koosolekuid peeti näit. 1908. a. 3 koosolekut 5 kõnega, 1912. a. 3 k. 3 kõnega, 1913. a. 5 k. 10 kõnega, 1914. a. 2 k. 4 kõnega jne. Ajalooliste koosolekute hulka kuuluvad ka mälestusekoosolekud, mis ärkamiseaja tegelaste J. W. Jannseni ja Dr. M. Weske 25. surmapäeva meeletuletuseks toime pandi. Nende koosolekute ühenduses koguti rohkesti selgitavaid ja täiendavad teateid ja andmeid nimetatud tegelaste isiku ja tegevuse kohta kaasaeglaste mälestuse ja ülestähenduste varal.

Peale kõige selle on ajalootoimekonnas ja selleks valitud eritoimekonnas kavatsusi ja eeltöösid tehtud suurema kogutöö „Eesti XIX aastasajal“ väljaandmiseks; niisama on püütud kihelkondade kirjelduste saamiseks samusid astuda. Mõlemad kavatsused, niisama ka mitmed teised, ei ole kahjuks, iseäranis tööjõudude puudusel, veel mitte teoks võinud saada, vaid peavad teisi aegu ootama, kus teadusliku töö tarvis rohkem võimalust, ka arusamist ja huvitust on.

Kodumaa osade kirjelduste küsimust hakkas iseäranis harutama kõige noorem seltsi toimekond, 1914. aasta algusel asutatud kodumaa tundmaõppimise toimekond. See toimekond lõi mitmed kavatsused kodumaa kaardi väljaandmise, „kodumaa juhtide“ kokkuseadmise kohta, püüdis ühenduses Eesti Üliõpilaste Seltsi kodumaa tundmaõppimise osakonnaga kihelkondade kirjelduste asjasse rohkem elu ja hoogu tuua, niisama ajalehtede bibliografeerimisetööd, s. o. Eesti rahva elu ja olu kohta Eesti ajalehtede vanades aastakäikudes leiduva materjaali süstemaatilist registreerimist, mis E. Ü. Seltsist algatuse saanud, kindlamale alusele seada jne. Toimekonnal oli aga vähe ainelist jõudu ja pisut kaasatöötajaid, pealegi langes tema elusseastumise ja tegevuse alguse aeg Euroopa suure tragöödia algusega ühte — ja kavatsused, mida vaiksuses edasi arendatakse, ootavad jällegi teisi aegu.

Eesti rahva vaimuvalla tundmaõppimist on seltsis õige tähtsaks peetud. Rahvaluule korjamist on püütud õhutada, rahvaviiside kogumist, mis Eesti Üliõpilaste Seltsi nime all alanud ja seni Dr. O. Kallase poolt juhitud, on aineliselt kindla aastamaksu läbi toetatud, niisama Eesti Rahva Muuseumi. On kavatsusi tehtud, äratust püütud tuua Eesti rahva usu- ja usuelu uurimisele, niisama nõia-, kalastamise-, metsastamise- ja teiste rahva hingeelu avaldavate kommete ülestähendamisele ja uurimisele. Muinasolevuste kohta toodi sellekohase üleskutse peale hulk teateid. Koosolekufel peetud kõnedes — iseäranis Dr. J. Luiga ja W. Reimani poolt — on püütud uksi avada meie rahva omapärase vaimu- ja saladustesse; äratust, üleskutseid on ette kantud ja ajakirjanduses avaldatud.

Nooresoole õpiraamatute ja lugemisevara kättemuretsemine on koolikirjanduse-toimekonnas ülesandeks. Toimekond seadis tarvilikkude kooliraamatute nimikirja kokku, püüdis kirjutajaid kuulata, äratada ja üldse kooliraamatute ilmumist edendada. Juba 1908. aasta jooksul valmis mitu õperaamatut matemaatika ja looduse-

teaduse alalt, järgmistel aastatel on kaunis kogu ilmunud, osalt otsekohe toimekonna äratusel, osalt toetusel: aritmeetika ülesannete kogu, aritmeetika õpiraamat, mineraloogia, zoologia ja botaanika käsiraamatud, Eesti kirjanduseloole peajooned j. t. Valmis on saanud suurem kogutöö: kodumaaline lugemiseraamat „Eesti Kodumaa“. Mitmed kooliraamatud on veel teoksil, suure hulga tarvis ei leitud aga kõige kuulamise ja hoole peale vaatamata kirjutajaid. Ometi on koolikirjanduse-toimekonna tegevus osagi sellest puudusest kõrvaldanud, mis emakeelsete õpiraamatute poolt valitses.

1909. aastal asus koolikirjanduse-toimekond teise suure ülesande kallale: lastele ehk üleüldse nooresoole kohast lugemisematerjaali muretseda silmaringi laiendamiseks, teadmiste täiendamiseks ja tunnete harimiseks. „Nooresoo kirjavaras“ kogunime all on tänini 40 raamatut ilmunud: teaduslikka ja ilukirjanduslikka. Muu seas võttis toimekond „Nooresoo kirjavaras“ hulka üles kogu varem ajal ilmunud juttusid ja hoolitses nende ilmumise eest, et nõnda nooresoole võimalikuks teha vanema ilukirjandusega otsekohe tutvuneda. Kavatsusi on koolikirjanduse-toimekonnal palju olnud; võib ainult soovida, et tulevik nende teostamisele kohasem oleks. Põhjalik pööre meie rahvahariduse ja kooli asjas toob kooliraamatute küsimusesse lõpmata palju põnevust ja nõuab koolimeestelt palju ustavat tööd.

Teadmiste laialilaotamiseks ja edasiharimise-kirjanduse muretsemiseks tekkis esimesel (1907. a.) sügisel rahvakirjanduse-toimekond. Toimekond seadis enesele ülesandeks: häid käsikirju muretseda ja neid ise kirjastada või nende ilmumist edendada. Toimekond valmistas töökava, töötas kodukorra välja, mis asemikkudekogus heakskiitmist leidis. Toimekonna eelplaani järele taheti iga aasta teatav arv raamatuid — populäär-teaduslikka ja ilukirjanduslikka — välja anda. Väljaandmise kindlustuseks pidid ettetellimised saama. Nii kavatseti 1909. aastal 5 raamatut välja anda, mis ettetellimisel ühtekokku ainult 2 rubla pidid maksma, pärast üksikult ostes aga umbes kaks korda nii palju. Ilmumist takistas aga käsikirjade pikaline valmimine, ja nii võis toimekond oma lubadust alles järgmise aasta jooksul täita, selle juures lubatud raamatute nimekirjas tarvidust mööda muutust ette võttes. Kirjastuse asjas ei olnud toimekonnal mitte õnne; ettelijate arv jäi õige väikseks, kulud läksid suureks, raamatute müümine edenes pikkamööda, puudus ka tarvilik äri-

korraldus ja vilumine. Rahvakirjanduse-toimekonna võla-koorem hakkas seltsi eelarvet rõhuma. Suureks kergenduseks oli, kui 1912. aastal korda läks tervet toimekonna kirjastust koos ära müüa, küll võrdlemisi odavalt, aga ometigi nõnda, et selts oma kulud ilusasti tasa ja veelgi kasu sai. Toimekonna tegevus jäi mõneks ajaks soiku; otsiti uusi viisisid ja teesid ülesannete täitmiseks. Jakob Tamme lauludest seati üks osa — „Lugulaulud“ — trükivalmis ja avaldati toimekonna kulul 1914. a; mõned teised käsikirjad pidid paremaid aegu ootama jääma. Tulevikuks on toimekonnal kavatsus välja töötatud „Üleüldise kirjakogu“ nime all head kirjandust, algupärast ja tõlgitud, võimalikult odavasti välja anda (umbes Ph. Reclami eeskujul). Rida käsikirju on juba ligikaudu trükivalmis ja ootab võimalust rahva ette astumiseks.

Rahvakirjanduse-toimekonna toimetuste numbri alla on sellekohase soovi peale ka mõned tähtsad väljaspool ilmunud raamatud üles võetud ja neile nõnda rahva sekka minemiseks soovitus kaasa antud: Dr. P. Hellati „Terviseõpetus“, G. Suitsu ja K. E. Sööti „Eesti Luule“.

Olgu veel nimetatud, et toimekond 1909. aastal rahva-raamatukogude ja lugemiseriingide asutamiseks äratust püüdis tuua, selleks pikema juhatuskirja välja andis ja kõigile omavalitsuse-asutustele kätte saatis. Kui palju sel algatusel otsekoheseid tagajärgi oli, ei või ütelda; ometi võis ajalehtedest näha, et asi paljudes valdades kõnele tuli ja siin ja seal ettepaneku teostamine ette võeti ning selleks raha määrati.

*

See on üleüldistes joontes see teaduslik töö, mis üksikutes toimekondades tehtud või algatatud ja korraldatud.

Peale selle peab veel iseäranis rõhuga nimetama terve seltsi ühist ettevõtet, millel Eesti teaduse arenemise kohta jäädav tähendus on. See on kuukiri „Eesti Kirjandus“. Ei ole tarvis püüda üksikasjaliselt üles arvata selle materiaali hulka ja väärtust, mis aastate jooksul „Eesti Kirjanduse“ aastakäikudesse kokku on kantud — Eesti rahva aja- ja kultuuriloo, keele ja kirjanduse, rahvateaduse ja folklore alal. Kuukiri „Eesti Kirjandus“ on viimase kümne aasta kestusel Eesti teaduse kogumise- ja keskpunktiks olnud. Võib küll ütelda, et mis Eestis teadusevõimulist on olnud, see ennast suuremalt osalt just „Eesti Kirjanduses“ on avaldanud ja nõnda „E. K.“ kaunis tõetruu peeglipilt meie teaduselisest võimisest on. Kui ka mõnelgi artiklil ainult

möödaminev tähendus on, siiski peab õiglaselt tunnustama, et kuukirja senised aastakäigud õige suureks Eesti teaduse varaaidaks on, rikkamaks ja tähtsamaks kui ükski teine siit- saadik, varaaidaks, kuhu poole tulevikus need ikka jälle peavad oma sammud seadma, kes Eestis teaduslikku tööd teevad.

Teaduslikust tööst arusaamise tõstmiseks, iseäranis aga kodumaa ja rahva käekäigu ja elujärje igakülgselt teaduslikule läbiuurimisele äratamiseks, niisama ka üleüldse teaduste populariseerimise elustamiseks on oma osa kaasa aidanud ülevaated üksikutel aladel ilmunud kirjanduse üle, mis igal aastakoosolekul ette kantud. Kuna need ülevaated „Aastaraamatu“ kaudu laiemale publikumile kättesaadavaks on tehtud, võib nende tähendust väiksest koosolijate kogust kaugemale ulatavaks pidada; niisama võivad need referaadid ka tulevikus Eesti teaduse saamise- ja edenedemise loo uurijale huvitavaid näpunäiteid ja kasulikku materjali anda.

Teadusliku töö edendamise alalt olgu veel nimetatud abirahade andmine mõnede eriülesannete täitmiseks, näit. keelemurrete uurijatele, teaduslike kapitalide asutamine või nende asutamiseks ja korraldamiseks kaastöö tegemine. Esialgu on need kapitalid ju küll alles õige väikesed ja ei suuda veel tegelikku mõju avaldada, kuid algus on pandud, edasiarendamise sihtjooned on ära tähendatud.¹⁾ Kapitalidega ühenduses on võistluste väljakuulutamise auhinna saamiseks teaduslike tööde eest. Ka siin võib esialgu ainult algatustest rääkida; ometi võivad algatused äratuseks saada ja nõnda edenemise teguriks olla. Teadusliku töö valda kuuluvad ka veel mitmed üleüldise tähendusega üksik-ettevõtted ja kavatsused: Dr. Wiedemanni sõnaraamatu uue trüki ettevalmistamise tööde tegemine; liivlaste uurimise elustamine; kaasabi andmine Eesti tutvustamise püüetele väljaspool ja uute sellesihiliste kavatsuste loomine ja nende teostamise ettevalmistamine; edasi olgu veel nimetatud vanavara korjamise edasijamine, kodumaa arheoloogia uurimise edendamise püüded, Eesti raamatute täieliku nimekirja valmistamise eeltööde tegemine jne. jne.

Ilukirjanduse alal on seltsi tegevus palju väiksem olnud kui Eesti teaduse alal. Siiski peab tunnustama, et ka siin aastate jooksul mõndagi on ära tehtud. Igal aastakoosolekul ettekantud referaadid ilukirjanduse üle — jutu-, luule-, näitekirjandus — on juhtmõtteid selgitanud kirjandu-

---

1) Kapitalide ja abirahade kohta leiduvad ligemad teated E.-Kirj. Seltsi Aastaraamatus IX (1916), lhk. 74—79.

selise produktsiooni väärtuse hindamiseks, seisukoha võtmiseks kirjanduseilma nähtuste kohta, algatust annud mõtete vahetuseks kirjanduselise tegevuse sihtide, ülesannete, tingimuste ja võimaluste üle — nõnda üleüldse kirjanduse maitsmiseks teed tasandanud, ühes aga ka kirjanduseliseks tegevuseks äratust ja hoogu annud. Sedasama võib ka ütelda kirjandust käsitlevatest kirjutustest „Eesti Kirjanduses“; iseäranis tähelepanetav on arvustused, mis „Eesti Kirjanduse“ aastakäikudes ilmunud. Eesti Kirjanduse Seltsi aastakoosolekud on olnud aastate jooksul nagu tribunaaliks, kus kirjanduseilma nähtusi silma eest mööda lastakse minna ja meie kirjanduselise võimise üle aru tehakse. Väljakuulutatud võistlused, nõnda iseäranis näitemängude võistlus, ei ole küll suutnud otsekohe kõrgemaväärtuselisi tooteid päevavalgele tuua, kuid teatavat helevust ja oma osa elavust on nad ikkagi sünnitanud, mis mitte ilma tagajärgeta ei ole jäänud.

Kirjanduse edendamise mõttes on E. Kirj. Seltsi kaudu peaaegu igal aastal, viimased aastad maha arvatud, auhindasid paremate toodete eest välja jagatud. Rahasummad selleks on osalt seltsi kassast võetud, osalt kirjandusesõbraliste asutuste ja eraisikute poolt selleks annetatud summadest kaetud. Ei ole küll põhjust auhindade suurusega ega rohkusega uhkustada, on ju see kõik olnud ainult nagu tilgake vett, siiski rohkem anda ei ole ka kellelegi keelatud olnud. Oleme ikkagi pidanud rehkendama meie majanduselise ja vaimlise arenemise astmega. Üht aga peab küll rõhuga tunnistama: Auhindade väljajagamisel on püütud võimalikult õiglaselt ja erapooletult talitada, auhinnamõistjatele täielist vabadust ja iseseisvust iseenesest mõistetavaks pidades. Nende nimekiri, kes aastate jooksul aupalkasid saanud, annab selle kohta küll kõige kindlama ja selgema tunnistuse. Kui teatav kokkupõrkamine Eduard Wildega (1913) selle vastu näib rääkivat, siis peab kainelt asja peale vaadates tunnistama, et siin ka sugugi mitte tegemist ei olnud sihiliku eksimisega õigluse ja erapooletuse nõuete vastu, vaid rohkem küll „õnnetuma“ juhtumisega, milleks otsekohest materjaali andis asjaajamise vormiline külg, nähtus, mis loomulikkudes oludes palju lihtsamalt ja sõbralikumalt oleks ära õiendatud ja korraldatud, meil valitseva vastastikuse umbusalduse ja arusaamatuse tõttu aga õige suureks sündmuseks meie avalikus elus üles kerkis.

Kirjanduselise produktsiooni tõstmiseks, arvuliselt ja väärtusliselt, peavad tegevad olema ka kapitalid ja abirahad, mis selle sihiga Eesti Kirjanduse Seltsi juure asuta-

tud: Juhan Liivi nimeline kapital kirjanikkudele ainelise abi andmiseks, A. Kitzbergi nimeline näitekirjanduse edendamise kapital j. t. Oma väiksuse pärast ei ole need kapitalid seni kui kirjandust-edendavad tegurid tegelikult saanud mõju avaldada, kuid tohib küll loota, et algus mitte ühes ka mõtte lõppu ei tähenda, vaid et elujõulised idud ka kasvavad ja ükskord vilja hakkavad kandma.

Otsekohestest kirjanduselistest ettevõtetest olgu nimetatud „Kalevipoja“ uue väljaande ettevalmistamine, mis mitmel puhul harutuseaineks olnud, niihästi üleüldistel ja asemikkudekogu kui ka eestseisuse koosolekul. Sellekohase komisjoni töö ei ole veel lõpule jõudnud. Just sellele ülesandele ligemaleastumine näitab muu seas, kui kerge on ka kirjanduselistes küsimustes nõudmisi ja juhtmõtteid üles seada, kui raske aga sellevastu nende elusseviimine mõnikord on.

Kunsti edendamise põllul on seltsi tegevusest võrdlemisi vähe rääkida. Eesti omapärase kunsti küsimus on küll õige mitmel koosolekul kõne- ja harutuseaineks olnud, tegelikka sammusid selles sihis on aga võrdlemisi õige vähe olnud. Nimetada on Eesti kunstinäitus, mis 1909. aastal Tartus seltsi eestvõttel toime pandi ja mida „kordalainuks“ tunnistati. Viimastel aastatel on „Kalevipoja“ ilustamise küsimusele tegelikult ligidale astunud: kunstnikuga ülesande kohta kokku räägitud ja osa ainelist tasu juba välja makstud. Ka see töö on veel pooleli ja — ootab paremaid aegu.

Tulevaste ja praegu tegevate kirjanikkude toetamise kõrval on selts jõudu ja võimalust mööda vanematele kirjanikkudele ja kunstnikkudele, kellest mõnel tegevuseaeg juba selja taga, kelle vastu aga praegusel põlvel kohustus, toetust ja abi vanadusepäevade kergendamiseks annud. Vähe küll on seda olnud — kuid vähest, mis saadaval, ei ole suutnud ka Eesti Kirjanduse Selts palju välja teha.

Lugupidamise ja arusaamise äratamiseks Manalasse läinud või praegu veel elavate ja töötavate vaimuilma tegelaste vastu, niisama tänuvõla vähendamiseks on selts iseäranis viimastel aastatel mälestuse- ja juubeli-koosolekuid ja pidusid toime pannud, nõnda: Dr. M. Weske ja J. W. Jannseni 25 - a. surmapäeva mälestamiseks; A. Kitzbergi, A. Weizenbergi sündimispäeva pidustused; suuremate mälestuse-koosolekute sekka kuuluvad iseäranis ka „Kalevipoja“ juubeli-koosolek ja pidu (1911) ja Eestimaa talurahva 100-aastase vabastamise mälestamise pidu puhul Tallinnas ärapeetud koosolek. Need koosolekud ei jäänud

oma tähenduse ja mõju poolest mitte ainult liht mälestuse-koosolekuteks, vaid muutusid mõjuvateks rahvuseliste tunnete äratamise ja õhutamise teguriteks. Nende kaudu astus selts, kes harilikult kainet, akadeemilist ilmet kandis, laiemate ringkondade ette otsekohe rahvuselise iseteadvuse tõstjana ja kinnitajana. Võib olla, et juubeli- ja mälestuse-koosolekud mõnikord liialdustest vabad ei olnud ja arvustuseloomulisi osavõtjaid mitte ei suutnud kaasa kiskuda seda, mis tõesti olemas, tunnistama, paljudel aga kutsusid just need koosolekud selle ülendava ja kosutava tunde teadvusesse: meil on olnud ja on praegugi veel neid, keda võime õigusega austada. Ja niikaua kui ühel rahval veel seesuguseid liikmeid on, kellest võib lugu pidada ja keda peab austama, niikaua võib veel julgesti tunda ja tunnistada, et rahva omapärane tulevik lootuseta ei ole. Teaduse- ja kirjandusetegelaste mälestamise- ja austamisemõttega ligidas ühenduses on ka endiste kirjannikkude tööde väljaandmiseks asutatud kapitalid, niisama iseäranis ka puhkama läinud tegelaste haudade korraspidamise mõte. Viimaseks otstarbeks on E. Kirjanduse Seltsi juure mõned erikapitalid asutatud, osalt välispoolset toetusel. Ka siin on alles väike algus tehtud: esialgu on ainult 4 kapitali selleks olemas. Ei või siinkohal tungivat soovi avaldamata jätta, et algatused selles asjas õige palju järeletegemist leiaksid. Ei ole küll sugugi mitte üleliigne nõue, et nende puhkamiseasemed, kes oma vendadele-õdedele äratajaks, teejuhatajaks, julgustajaks olnud, ise oma paremat püüdmist ja jõudu oma rahvale laiemas või kitsamas ringis ohvriks toonud, tarvilikul korral ühiskonna hoolet ja kulul korras peetaks, kui ka iseäraliste suuremate mälestusemärkide ülesseadmise küsimus ainult üksikutel, iseäralistel kordadel küsimuse alla võiks tulla. Nii-sugused haudade korraspidamise kapitalid ühes sellekohaste korraldustega peaksid küll võimalikult igas paigas, kus tarvis, elusse kutsutama — võib olla, vähemalt igas maakonnas oma korraldus. Olgu küll praegusel ajal laialiseks kalduvuseks endiseid tegelasi oleviku mõõdupuuga mõõta ja sellepärast nende juures liiga palju puudusi leida või neid koguni täiesti eitada (paremal juhtumisel pühendatakse neile mõni kaastundmuse sõna, mis ühes aga ka peab selgeks tegema, kui palju kõrgemal meie seisame), kuid kindel on, et rahvas, kes oma minevikku ei tunne ja neist lugu ei pea, kes oma oludes oma paremat tundmist mõõda rahva elujärje parandamiseks ja tõstmiseks ühel või teisel alal ennast-salgavalt tööd teinud, kaotab

hingeliselt selle aluspõhja, mille peal ta seisab, ja muu-
tub ühe päeva peremeheks, keda iga võõras kultuuriline
või poliitikaline mõju siia ja sinna kõigutab. Oma tule-
viku pärast ja nende mälestuse pärast, kelle nimi ja tege-
vus on lahutamata ühendatud meie arenemise- ja edene-
miseloo ja kelle vaeva vilja meie maitseme, ärgem teh-
kem meie tühjaks lauluisa usku: „Kes kõrgemale püüd-
nud ööd ja päevad, neid tuleviku ei mata unustud!“

*

See oleks üleüldiselt Eesti Kirjanduse Seltsi tegevus
möödaläinud esimese aastakümne jooksul. Ma olen taht-
nud ainult tegevuse ja töö üleüldiseid jooni näidata, mitte
aga üksikute töösaaduste juures ligemalt ja pikemalt vii-
bida. Sellepärast ärgu see mitte võõrastust äratagu, et
ülevalde mitte arvustav ei ole, vaid heakskiitmise laadi
kannab. Üksikasjalikult tööd ja tema produktisid vaadel-
des leiame ju mõndagi, mis puudulik, mõnda, mida oleks
võinud teisiti teha, paremini ja täielikumalt, mõnda, mis
ehk täiesti väärtusetu; võiksime küllalt arvustavaid otsusi
ja häid soovisid kirja panna, — kuid on tunne, et see
iga kord mitte oluliselt tarvilik ei ole. Sellevastu on aga
küll tähtis, et püüame kõige puudulikkuse juures nähtus-
tes ja ettevõtetes positiivset momenti tabada ja õieti hin-
nata; on äärmiselt tarvis, et oskame ja suudame tõsisest
tööst, mis tehtud on kõige parema sihiga ja tahtmisega,
õiglaselt lugu pidada.

Et meil Eesti Kirjanduse Seltsi tööst laialiselt aru
saadakse ja lugu peetakse, seda näitab alatasa kasvav liik-
mete arv, olgugi et ka neid on, kes aasta või paari liik-
meksolemise järele jällegi õiguseks arvavad seltsi toeta-
mist teiste hooleks jätta; edasi annavad usaldusest ja lu-
gupidamisest seltsi vastu tunnistust ka need toetusesum-
mad, mida paljud asutused ja üksikud isikud seltsile aas-
tate jooksul annud, olgu üleüldiselt seltsi tegevuse toeta-
miseks või üksikute eri-ülesannete täitmiseks: kirjanduse
auhindadeks, teaduslikkudeks abirahadeks, kirjanduse väl-
jaandmiseks jne. — Muidugi võiks niihästi liikmeid kui
ka rahalisi toetusi palju, palju rohkem olla, kuid meie sei-
sukord sunnib meid sellegi üle rõõmu tundma, mis on
olnud. Igal rahva arenemiseastmel on omakohased aval-
duseviisid ja mõõdud — sellega peab juba leppima. Üle-
üldiselt võib küll ütelda, et Eesti Kirjanduse Seltsi edene-
misingimised, niipalju kui see rahva osavõtmisesse ja
arusaamisesse puutub, õieti rahuloldavad on olnud. Val-

jastpoolt on aga küll seltsile mõndagi takistust püütud teha, iseäranis endiste võimukandjate poolt. Nõnda pidi haruseltside asutamise mõte täiesti kõrvale jääma, sest et valitsuse esitajad seltsi põhjuskirja selles punktis liiga kitsalt ja omavoliliselt seletasid; niisama tehti koosolekute pidamiseks väljaspool Tartut mitmesuguseid takistusi, iseäranis Põhja-Eestimaal.

Välistest sündmustest, mis seltsi tegevusesse halvavalt mõjunud, on 3¹/₂ aasta eest lahtipuhkenud sõda küll loomulikult kõige tagajärjerikkam. Nagu sõda üleüldse vaimlisele tegevusele mitmesuguseid äravõitmata takistusi tõi, nii ei võinud ka lugu Eesti Kirjanduse Seltsis teisiti olla. Asjaolude sunnil sai seltsi juhatuses juhtmõtteks seniseid ettevõtteid ja asutusi alles hoida ja raskest ajast üle viia, aga ka tööd kõigil aladel edasi teha, niipalju kui iial võimalik. Peab tunnistama, et siamaani on korda läinud kõiki endiseid ettevõtteid elus hoida, niisama ei ole ka tulevikku sugugi lastud silmast minna. On õige rohkesti kavatsusi valmistatud ja läbi harutatud, on palju ettevalmistuse-tööd tehtud kavatsuste teostamiseks. Üleüldiselt võib ütelda, et seespool töö edasi on käinud, kui ka väljapoole endiste aastatega võrreldes vähem on avalikuks saanud. Töö korralduse ja kavakindlama edasikestmise mõttes on suur tähendus olnud sel asjaolul, et sõja alguseaastal, 1914, seltsis ammu tuntavaks saanud tarvidus täitmist ja kavatsus teostamist leidis: seltsi teadusliku sekretäri ametisse kutsumine J. W. Weski isikus. Sellega oli seltsil tööjõud võidetud, kes alati seltsi ja tema toimekondade tööga sammu võis pidada ja üksikute eritoimekondade ja seltsi vahel nagu ühendavaks lüliks olles töö ühtlustamise ja otstarbekohasema korraldamise mõttes tagajärjerikkamalt tegev olla, kui keegi teine, kes palju aega nõudvale seltsi tööle hariliku kutsetöö kõrval ainult vahel sekka mõne tunnikese võib pühendada. Alalise sekretäri ametisse astumine oli vähemalt osaltki vastukaaluks sellele kahjule, mida selts selle läbi sai, et seltsi kauaaegne esimees ja tegevuse hing Willem Reiman 1914. aasta algusel pikalise haiguse pärast sunnitud oli esimehe ametist lahkuma. Eesti Kirjanduse Seltsi tööpõldudel on mõndagi meest väsimata tegevuses olnud iseennast ära salates, kuid ei või ometigi tunnistamata jätta, et see suur hoog ja elavus, mis iseäranis esimestel aastatel seltsis valitses, suurelt osalt Willem Reimani tulise õhutamise, väsimata töö ja iseennast asja heaks ohverdava isiku arvesse tuleb kirjutada. Kui üleüldse teatavatel nähtustel oma saatusline tähendus

peaks olema, siis võiks seda, et Eesti Kirjanduse Seltsi esimeseks juhatajaks Willem Reimani taoline isik olnud, heaks ettetähenduseks E. Kirj. Seltsi tuleviku kohta pidada. Kuid meie ei taha oma ülevaadet mitte lõpetada ainult lootuse panemisega meist mitte olenevate tegurite peale, vaid tahame enesele selgeks teha, kuidas ka W. Reimani mälestus meie keskel elusünnitajaks võib olla, meile näidates, kuidas tuleb tegev olla, et meistki kord üteldaks, et meie mitte asjata ei ole elanud.

Eesti Kirjanduse Selts võib esimese aastakümne peale tagasi vaadates tunnistada, et ta oma kohust on täitnud Eesti rahva tuleviku vastu, püüdes olla tõsiseks teguriks rahva kultuurilise ja vaimlise edenemise loos. On ka töö puudulik ja nõrk, siiski jääme vana Rooma rahva juhtmõtte juure: „Puudub ka püüdijal jõud, me austame siiski ta tahtmist.“

Eesti Kirjanduse Seltsi teise aastakümne algus langeb aja sisse, mis Eesti rahva kohta üks saatuslikumatest on. Tulevik on nii tume, rahva elutee niisuguse tiheda saladusekatte all, kui seda ammugi enam ei ole olnud, — ja tõsisel mures küsivad need, kes Eesti rahva kui rahva saatusel osa võtavad: mis saab meist? Kainelt asjaolude üle enesele aru andes ei saa mitte lahti sügavast kartusest meie rahvusliku tuleviku pärast. Kuid tulgu, mis tuleb, kindlaks jääb ikkagi tõeasi, et meie rahvusliku tuleviku üle annab lõpuotsuse meie vaimline ja hingeline seisukord ja jõu-tagavara. Et meil seda sisemist jõudu oleks, mis ka kõige raskematel katsumiseaegadel vastu peaks, selleks on kõik need tööle kutsutud, kes rahvusliku iseolemise tähenduse ja väärtuse äratundmisele on jõudnud ja kellele see mitte ükskõik ei ole, kas meie ajalosesse seisma jääme kui rahvas või mitte. Eesti Kirjanduse Seltsil on siin üks osa sellest rahva sisemise jõu äratamise, selgitamise, kindlitamise tööst teha. Olgu tervitatud need, kes töötegijate ridadesse astuvad!

J. Köpp.

Soome sugu usk.

III.

Tao.

Tao mõjuala, Tao ideede ja usukuju laonemist näeme neis rahvaste piirides, kus melo-rütmilise¹⁾ väite najal oletime hingelist sugulust: Mongoolia tõugu rahvaste keskel Jaapanist kuni Balti ranna Soome sugu hõimudeni, nii siis eraldi just Uural-Altai kultuuri ja keele piirkonnas.

Tao õppe põhjuskava leiame arendatuna Lao-tse raamatus Tao-te-king'is²⁾ umbes 600 aastat e. Kr.³⁾ Arusaaday, Ida rahvaste muinasaja uurijad tõendavatki, et Lao-tse suurejooneline raamat ja selle ideed juurtega palju kaugemale ulatavad minevikku. On leitud enam kui 2000 aastat e. Kr. Tao usu ja idee jälgi. Meid ei huvita üksi Tao mõtte vanadus, vaid veel enam tema mõjuvald, tema ulatus muiste Ida-Aasia rahvaste keskel.

„Hiina usundid on oma mõjuvalda kaugele üle Pärishiina piiride laotanud, ühes Hiina haridusega Koreas, Jaapanis, Mandshuurias, Turkestanis ja Taga-Indias maad võites, mis sündida võis seda kergemini, et ta sealt eest leidis kaks peala oma süsteemile: esivanemate-kultuse ja looduseaustuse“⁴⁾ — nii kõneleb tähtis uurija Groot meie küsimusest. Ühinedes Groot'i väitega usundite piiridest, leiame, et puudub tõestus, nagu oleks Hiina nende usundite pealähtekohaks. Groot peabki tõendama, et nende Mongooli hõimude piirides juba enne midagi tao-taolist ees leidis. Meie hüpotees on ümberpööratud väitele rajatud: Hiinasse on Tao kultuur Mongooli sugu naabritest imbutunud ja on maad võitnud just Põhja-Hiinas, nagu seda ka oma melo-rütmilise väitega toetada võisime.

Ajaloolistest aegadest teame, et Hiina poliitiliselt Mongoolia võsu — Mandshu mõjualuseks sai. Aga kahtlemata oli see mõju kaua enne olemas. Võrdleva usuteaduse abil selgib, et Korea ja Korea muinaskultuuri mõjualune Jaapan, niisama tunguso-mandshud, vogulid ja teised Mongooli hõimud Uural-Altai kultuurkonnast muinasaegadel ühelt

1) Vaata „Eesti Kirjandus“ 1916: Soome sugu usk II.

2) Léon de Rosny „Le Taoisme“ 1892, Édit. Erneste Leroux.

3) Lao-tse sündis aastal 604 e. Kr. (La vie de Laotse, Rosny, lehek. 29).

4) Joh. Jak. Maria de Groot „Die Religion der Chinesen“, Kultur der Gegenwart.

usuliselt alalt on ammutanud, missugust ühist muinas-usu ala meie oletame ka kaugemas Läänes elavate Soome-Ugri hõimude juures.

Lao-tse teose allikate otsimisel on uurijad arvamisel, et Lao-tse'i eelkäijaid oli, kes kandsid Tao ideesid, arendades. Vana mõistukõneline jutustus „Mõtte ränd Põhja“¹⁾, milles Hiina autor enam kui 2000 aastat enne Kr. sündinud asju käsitab, laseb oletada, et juba õige vanal ajal Hiina Põhja naabrite idee-elu Tao loomises mõjuvalt kaasa on töötanud.

Lõuna-Hiina sellevastu on Hiina lõunapoolsete naabrite Brahma usu mõjualune, nagu ka kogu Hiina keeles Ida-India mõju keelekultuuriliselt salgamata ilmub.²⁾

Tao usk, õigem Tao ideed leidsid küll Hiinas Lao-tse'lt kõrget arendust, aga Hiinas ei ole Tao ega Lao-tse õpetus võimust võtnud³⁾, vaid Tao'd vähem riivav Konfutse õpetus. „Lao-tse est resté seul, incompris, en quelque sorte étranger dans le pays, qui l'a vu naître“ (Rosny). Võib nähtuses, et sügav Lao-tse õpekava pea mõjuta jäi Hiinas⁴⁾, kuna ta Jaapanis uuesti on sündinud, — võib selleski nähtuses tõendust leida, et Tao ideed, vaated hiinlastele võõrad olid, mille pärast Hiina muinasaja austaja Konfutse neid enam-vähem maha salata katsudes oma allikonservatiivse riigiõppe Tao'st kui inimsuse ja õigluse⁵⁾ juhiskirjaks peale muljus Hiinale — Lao-tse loodusejõulise revolutsioonilise Tao õpetusele vastukaaluks.

Väga tõenäoline, et Lao-tse õppe „jüngrid“ Tao õpetust kandsid mujale.⁶⁾

1) Rosny op. cit.

2) Prof. E. Forke „Die Völker Chinas“.

3) Küll on Hiinas Lao-tse õppe mõjul lagunenud laialt ja rahvalikumaks usuks saanud n. n. „taosselismus“, milles jämedad ebausulised fantastilised kombad, amalgameeritud Buddha ja Konfutse ideedega, arenenud on madalat võitu ususalatiseks. Lao-tse ise on seal jumala ausse tõstetud, ümbritsetud kõige vähem arvustust kannatavate imetaoliste omadustega: Lao-tse on kolm kord sündinud, mitmesaja-aastaseks saanud. Lao-tse mitterühkimise õpet on taosselstid nii katsunud tähta, et nad kulda koguvad — selle läbi kõigist muredest vabastudes.

4) Rosny op. cit. lhk. XX: „L'histoire nous apprend que les idées de Lao-tse ont réussi dans diverses contrées de l'Extrême Orient en Corée et même au Japon des partisans nombreux et enthousiastes.“

5) „Chez les confuceistes l'humanité et la justice sont les sentiments, qui constituent le Grand Tao.“ Ibidem.

6) Tao ideeline usukuju on uuemal ajal uuestisünni läbi teinud. Jaapanis on ta shin-tao = shinto usundi kujul uuesti mõjule pääsnud, saades ametlikuks riigiusuks.

„Üks Lao-tse järelkäijatest Peh-kin“ — nii loeme omast allikast — „küsis temalt luba mitmesugustesse Hiina provintssidesse rännata kuulutama seal Lao-tse õpetust.“ Lao-tse aegu (600 aastat e. Kr.) olid Mongooli hõimud asumad palju tähtsama mõjuga Hiinas kui meie ajal (Forke, op. cit.).

Antagonismuse ja konfutsismuse vahel, pärast taoismuse ja konfutsismuse vahel põhjeneb ideede lahkuminekus, aga väga suurel määral rahvustõulisel alal. Nagu näib, on taoismuse mongoolaste ilmavaade, mille vastu Konfutsuse õpe Põhhiina ideelistele traditsioonidele rajaneb. Igatahes mitte põhjusetu pole Konfutsuse õpe Hiina kultuuri aluseks ja kujundajaks saanud ja ei püüa Konfutsuse ilmaasjata meelega Tao ideedest vaikida (Rosny, lk. 7), olgugi tema õppes Tao algidud peidus, nagu eel tähendatud. Uural-Altai kultuuri, eraldigi Hiina kultuuri arenemises on huvitavaks nähtuseks võistlus Tao ja Konfutsuse õppe vahel. Taoismuse leiab tuge ja Konfutsuse õpe tagasitõrjet, koguni tagakiuset Mongooli tõugu valitsejatel Hiinas; selle vastu toetavad Põhhiinast võrsunud valitsejad rõhuga konfutsismust — taoismuse kahjuks.

Tao poolehoidjatel on suures lugupidamises Hiina keiser Mu Wang (valitses 1001—946 enne Kr.) Mongoolia Tshou dünastiast (1122—249 enne Kr.), kelle ema pärit Mongoolia hiung-nu (hunnide) rahvast Kvenluni mägestikus, kellega Mu Wang kõik eluaeg sõbralikku vahetõrget katsus alal hoida. Sündmus tahab nähtavasti Tao õppe allikate peale juhtida. Aga teised valitsejad Hiinas, kes Mongoolia tõust pärit, nii Tshou dünastia (1122—249 e. Kr.), Tshini dünastia (220—206 e. Kr.), Pei-We dünastia (386—534 p. Kr.) ja viimaks kuulsa Mongooli vürsti Dshengis-khani järeltulijad (1175—1300) Hiinas ja viimaks pea meieaegne Tunguso-Mandshu dünastia, — kõik need Mongoolia tõust võrsunud valitsejad on enam-vähem Tao õpet ja pärast selle derivaati — lamaismust toetanud ja tihti Konfutsuse õpet taga kiusanud.

Nii leidis taoismuse „piibli“ looja Lao-tse, Tao-te-kingi kirjutaja, toetajat ja kaitsjat Tshou Mongooli võsust pärit Hiina valitsejalt, valitsejakoja raamatukogu hoidjana (Rosny, La vie de Lao-tse). Oma elu lõpu poole rändas Lao-tse Hiinast välja Läänemere, missugune reis palju vaidlust on tekitanud Lao-tse ja taoismuse uurijate keskel. Meile näib, et Lääne rännates Tshou provintssist Lao-tse mongoolaste pärismaale hiung-nu (hunnide) kodu

pööras, kes sel ajal üks esimestest riigiks korraldatud Mongooli rahvastest olid. 1) Lao-tse sünnipaik on Tshini provints, mille elanikkude hulgas mongoollastest element silmapaistev, provints, kust Hiina ajaloos kuulus Tshini dünastia, mongoolitõuline, tõusis, kellest võrsunud valitsejad lausa mongolismuse huvisid ajasid ja pärishiinlastest vastutõrjet leidsid. Tshini dünastiast pärit on Hiina kultuuris tähtis valitseja Shi-Huang-ti, kes käsutas kõik Páris-Hiina traditsioonidele pühendatud raamatud, eraldi Konfutse raamatud, (a. 213) tuleriidale, et sellega seda enam teed rajada Mongooli mõttele, ja kelle valitsuse ajal taoismuse — riigiusuks sai (Rosny, lk. 41). Tshini dünastiale järgnev Páris-Hiina Han'i dünastia aitas jälle just Konfutse õpetajale, kuna taoismuse varju suruti (Helmolt, op. cit. lk. 114 jne).

Kõigiti kuulus Mongooli vürst ja valitseja Dshengiskhan kiusas Mongoolias ja Hiinas ususekta taga, üksi Lao-tse Tao-te-king leidis ta silmis armu (Rosny, lk. 166). Analoogiad, mis olemas taoismuse ja buddhismuse vahel, viisid küll Dshengiskhani vanul päevil buddhismusele ligemale — Konfutse õppest mööda. Oligi Dshengiskhan ja tema pojapoeg Kubilai-khan need, kes mongolismuse ja buddhismuse amalgaamina n. n. „mongoolilise buddhismuse“ lamaismuse näol löid, kus vanad Mongoolia usuvormid peidus. 2) Sellega määrasid need geniaalsed valitsejad praegustelegi Páris-Mongoolia hõimudele usukuju ette.

* * *

Meie katsume siin lühidas kokkuvõttes Tao usuõpetuse põhjusjooni selgitada, nagu nad esinevad peajasjalikult Lao-tse õppes ja Shintos, aga ka teistes sugulistest usundites.

Tao usu, taoismuse tundmiseks on tarvis tutvuneda eriuurimustega ja küsimusesse käiva kirjandusega. Siinkohal puudutan Tao õpetuse peajooni, niipalju kui nad Uural-Altai kultuurkondlaste usu ja „Soome sugu usu“ vaateid riivavad, valgustades selle usu erikuju.

Tao sõna otsekohene tõlge oleks tee, rada, kõik. Tao erilise mõiste seletuseks on uurijad palju väeva

1) Helmolt, Weltgeschichte I Bd., Ostasien (China, Korea, Japan, Mongolei), Leipzig u. Wien 1913.

2) Grünwedel, „Lamaismus“ kogutööst „Die ostasiatischen Religionen“.

näinud, ilma ühtlasele otsusele jõudmata. Siin toon mõne eriteadlase ja Hiina uurijate väiteid, millest Tao mõistekuju selgineks.

„Looduse järele toimetada, käia — on Tao“ — „Agir conformement à la nature s'appelle Tao“ (Rosny). „Ei ole midagi, millest Tao läbi ei tungi (pénètre); ta on olemise põhjus, on printsiip, millest kõik olemus oleneb“ — „Tao signifiiait primitivement le principe supérieur de l'existence.“

„Tao vahekord maailma olemisega on nagu kallaste ja orgude vahekord merega,“ s. t. kõik pöörab tagasi Tao'sse, millest ta tulnud; elu ja elu vormid — loodusenähtused on kaldad, milles Tao näib ilmsiks tulevat inimese silmale.

Toon mõne väljavõtte Lao-tse Tao-te-king'ist Rosny prantsusekeelse tõlke järele, kus meile Tao põhi-loom esineb (Rosny, op. cit. lk. 94):

„Tao on jagamatu, täieline, enne Taevast ja Maad,
Kujuta! Kehata!

Olev üksildane ja muutumata,
Keerlev kõigil (pool), igavene.

Tao, mis äramääratav, ei ole igavene Tao;

Nimi, mida võib hääldada, ei ole igavene nimi,

Ta on väljaütlemata, niipalju kui ta on printsiip Taevast ja Maast.

Tal ei ole nime, kuni ta loodasjade emaks saab;

Järjeliikult igavene Oletu, tahab ta näha oma täielist ilu;

Igavene Olemine, tahab ta näha oma piiratud olu.

Tema kaksikloomus on ilmunud sama korraga, aga sõna ei olnud sama.

Oma sünteesis on ta jagamata - tabamata (insendable).

Jagamata-tabamata, veel kord puutumata, on ta kõigil täiuste värv.“

Tao ei piira oma mõjuvalda; nagu näeme, ta maksab nii inimsuses kui kogu looduses, nii elavate kui eluta riigis. Tao on „indifferent“, ei ole vihane nagu Heebrea Jumal, vaid õige ja selle läbi healejuhtiv. Tao seisab väljaspool hea ja kurja probleemi: hea ja kuri ilmuvad seaduste ilmutamisega. Tao eetiko-politilisest vaatekohast kõneleme edaspidi.

Meie leiame, nagu selgub, Mongooli hõimude usupõhja juhiks loodusekäiku, looduseseadust. Nii Tao kui Shinto rajavad oma usuala vääramata „looduseseadustele“. „Inimese elu peab võimalikult täieliselt üleüldse looduse Tao'le liginema, et meie elu hea ja õnnelik saaks olla.“ „Taeva võim on kõigevaldne Tao tee, rada, s. t. looduse ehk maailma käik.“

Meie ütleksime looduseseadused Tao mõiste asemel. Aga kahtlemata on Tao laiem mõiste looduseseaduste, loodusejõu äramääramiseks.

Looduseseaduste mõistest kui seadustest, mis loodust juhivad, ütleb meigi aja teadus lahti: looduseseadused ei ole looduse-elu korraldajad seadusesunniliselt, vaid nad on meie mõtete korraldajad loodusenähtuste suhtes.

Moderniseeritud Shinto, mida mõned Jaapani arheoloogide usuks kutsuvad, tahab oma usu ja moraali peamõtte järgmiseks lauseks koondada: „Kui aga süda õigel teel, tõe normil püsib, siis ei ole tarvis palvetada, vaimud kaitsevad siiski.“¹⁾ Kuigi meie allikas seda ei nimeta, ei ole raske mõttest enesest järjeldada, et õige tee, norm — Tao'd tähendab.

Tao mõiste eitab igasugust personifikatsiooni, kehas-tamist, inimesesarnastamist — antropomorfismust.

„Le Tao exclut toute hypothèse anthropomorphique.“

„Iialgi, vähemalt aegadel enne meie ajaarvamist, ei ole formuleeritud looduse kõrgemat seadust sügavamalt, ühtlasi kainemalt ja kaalutumalt, ja kuskil ei ole osatud seda ülemvõimu paljastada kõigist antropomorfilistest kaasannetest“ (Rosny, op. cit).

Personifikatsiooni põlgav Tao põhilaad, looduseseadusline, objektiivne, saab mõjuva tähtsuse rahvaste hingelus, kui meie teda Mongooli rahvaste üsuelus teostatuna vaatleme.

Looduse personifikatsiooni ei ole Uural-Altai hõimude muinasusus selles mõttes, nagu see leidub Lääne-Euroopa muinasluules, ja nende rahvaste mütoloogias, kelle najal muinasluule seisab: Kaldea, Assüüria, India, Egiptuse, Persia, Kreeka.

Uural-Altai rahvaskonnad ei jumalustanud loodust teda personifitseerides, vaid kumardavad, jumaldavad teda niisugusena. Puu, mäge, jõe pühitsedes ei anna Tao ega Shinto neile mitte inimesesarnase kaitsevaimu naiskuju, nagu see kirglikus Kreekas nii tarvitusel, vaid pühitseb neid reaalse nähtusena.

Esitan siin Inglise kirjaniku Lovell'i²⁾ mõtteid, kes kaine vaatlejana Uural-Altai Ida hõimu — Jaapani rahva hingeleu põhjusjooi kirjeldab.

„Kuna kreeklane personifitseerib objekti, mis temas hingelist liikumist avatlenud, vaimustab ennast hommikumaalane — jaapanlane — objektist enesest, sellest reaalsest kujust. Ette kujutada enesele kirsipuud naiskujuna

1) Karl Florenz „Die Religion der Japaner“, Die ostasiatischen Religionen. Die Kultur der Gegenwart.

2) Perc. Lovell, Душа Дальняго Востока, 1904.

oleks jaapanlase meelegujutusele nähtuseks, mis iga naeruväärilisuse piirist kaugemal.“

„Inimese käsitusel on Ida (Jaapani, Korea) kujur realist täies mõttes, ja üksi loodusele pöördes saab ta idealistiks.“

Tõsises vanas Jaapani kujunduses — lausub edasi meie allikas — etendab inimene loodusenähtuste kõrval hoopis väikest osa. Püha Fudshi mäge kujutatakse ikka ilma inimese ligidusest. „Temale on emamaa palju kaunim kui selle tütre. Loodusearmastus Idas omandab vaimustuse loomu... Kõik kihid Jaapanis tunnevad armastust looduse vastu.“

Jaapani keisri kaheks tähtsamaks pühaks ei pühitseta mitte keisrit ennast, vaid keyadel kirsiõie-püha ja sügisel krüsanteemiõie-püha.

Puude eest hoolitsus saab kultuseks ja ligineb pühitsemisele; selle juures puudub seal täiesti igasugune puude personifikatsiooni tarve, puude „hingestamine“.

* * *

Tao mõiste võis üksikute kõrgemale arenenutele kättesaadav olla. On ju ka meie hulgas hoopis vähe neid, kes tunnevad kristliku Jumala mõistet, nagu see neoplatonismuse kooli najal või kristlikkude müstiklaste rakendatud! Usklik katoliiklane tunneb Jeesust ja Mariat — õige inimlikus rüüs.

Idas ali Tao nähtav esitaja Taevas ja Maa — ei mitte hingestatud, personifitseeritud loodus, vaid Taevas ja Maa reaalse nähtusena.¹⁾ Taeva ja Maa kultust leiame pea kõigest Mongooli hõimude usunditest (Grünwedel).

„Taeva hing on kõikevalitsev Tao, s. t. tee, rada kõgu looduse ja maailma käik, missugune Tao koos seisab kahest suurest printsiibist: üks — soojust, valgust, mehelisust esitades, teine — külma, pimedust ja naiselisust esitades.“

Taevas oli ühendatud esimest tõugu printsiibiga, Maa — naiselikkuse, külma ja pimedusega“ (Groot, op. cit.).

Maa ei seisnud Ida muinasusundites mitte abstrakt ollusena, vaid reaalses ilmetes: mäed, jõed, järved, metsad, hiied, kaljud-kivid ja mitte jälle loodus personifitseeritud kujus, vaid reaalse looduseilmena, missugune Mongooli hõimude vaateviis selgesti meeles tuleb

1) O. Grünwedel, „Der Lamaismus“ kogutööst: Die ostasiatischen Religionen. Kultur der Gegenwart.

pidada, kui tahetakse õiget põhja saada Mongooli hõimude usundite tõeliseks selgituseks.

Iseäralise pühaduse objektiks oli Mongooli hõimudel puu, mets, metsaga ühes suuremad metsloomad, kes Põhja metsades elutsesid, esikohal karu. Pühaduseobjekti väärtust tõstis see, kui tähendatud looduseobjekt — mägi, jõgi, mets-hiis jne. — ühendatud oli iludusega või jõuga ja aukartlikkust äratava suurusega.

Eestis on praeguse ajani tuntud looduslised muinas-pühaduse objektid, näit.: Pühajärv, püha jõgi Võhandu, Kääpa, pühad Voore mäed, Kalevi kivid ja pühad hiied.

Läti Hindrekust loeme peat. 24: „Sealsamas (Virmaal) oli väga ilus mets ja mägi, milles (mäes) kohalikkude elanikkude ütlust mööda saarlaste suur jumal, nimega Tarapitha, olevat sündinud.“

Läti Hindrek peat. 23: „Ja sakslased ajasid neid (eestlasi) (Kareda) külast nurmedele, ja tapsid neid seal maha pikki nurmi kuni hiieni ja niisutasid paljude eestlaste verega isegi seda püha metsa.“

Nagu Maad kui pühaduseobjekti mitte personifitseerituna ei mõeldud, niisama vähe ka Taevast.¹⁾ Taevast kultuseobjektina leidis eraldi Konfutse poolehoidmist. „Loodus, taeva läbi inimesesse asetatud — käigu Tao järele, mida õpetuse teel saavutatakse“.

Eelolevate väidete põhjal peame kõnelema Taeva ja Jumala tähenduste küsimustes Krohni arvamiste vastu, toetades neis asjus Castréni mõtteid. Jumal ei tähendanud Läti Hindreku ajal, näit., mitte jumalat meie aja mõistes, vaid tal oli paiga mõiste, nagu lõpp - la seda eeldada laseb: ta tähendas vaimude (jumalate) asupaika, missugune tähendus tal praegugi tsheremisside²⁾ juures on, kus sõna jume — taeva tähenduses olemas (Krohn lk. 359).

Läti Hindrek teoloogina oleks kahtlemata seda Jumala nimetust nimetanud, kui tal siis Eestis peajumala personifikatooriline mõiste oleks olnud. Tarvitab ju Läti Hindrek muidu hea meelega Eesti-Liivi käitavaid sõnu, nagu „maja“, „maleva“, korrutab tihti saarlaste „Tarapitha“ „suure jumala“ nimetust — aga „jumala“ sõnast ei kõnele

1) Eesti rahvuslise lipu põhivärvid — sinine ja must — tabavad, küll sattumisi, Uural-Altai kultuurkonna kahe tähtsama pühaduse Maa ja Taeva põhivärvi. S i n i n e oli mongoollastel püha värv: „sinisteks mongoollideks nimetasid endid Dshingis-khani mongoolid taeva pühast värvist“ (Forke, op. cit.). Lao-tse rändas kodumaalt — sinise härja seljas (Rosny).

2) U. Holmberg, Tsheremissien uskonto, lk. 44.

Läti Hindrek mitte. Meie peame oletama, Läti Hindreku aegu ei tähendanud sõna „jumala“ meie praegust jumala mõistet, — tal oli siis küll taeva tähendus.

Sellest vaatekohast välja minnes selginevad meile kergemini rahvalaulu salmid, nagu järgmised (Krohn, lk. 358):

Miss' on tulta tuuteltu? —

Ylisessä jumalassa,

Alaisessä maanemässä.

Siin esineb jumala selgesti — taeva tähenduses. Vastu seades jumala't (taevast) ja maanema, ilmub rahvalaul sellega õige selgelt Uural-Altai uskkonna põhivaateid Maast ja Taevast, nagu eespool esitatud.

Eraldi on Eesti muinasusu piiris maanema maakasvu ja naiste viljakuse kaitsja (Krohn, lk. 141), milles jällegi Tao vaatekoht ilmub, nagu eel selgis.¹⁾

Arusaadav järjelikult, et meie koguni mitte ei saa ühineda Krohniga, kui ta (lk. 141) kinnitab: „Maa enese austamine kõige elava emana on soomlasile hilja- ja võõrapärane. Võõras mõju on tõendatud ka puude ja kasvude palvelemises, „mikali se perustuen oman ravinnon pyhitämiseen on vainajaisjoukosta riippumaton.“

Meie seisame just ümberpööratud vaatealal ja ei anna koolnute esivanemate pühitsemisele Soome sugu usundikuju loomisel peamõju, mitte nii suurt, kui Krohn seda teeb.

Kui Tao ilmavaate loomu põhjakuma meeles hoida, laheneb Soome uurijate vaielusealune jumalate kuu küsimus, minu arvates, kergemalt.

Igasugusele antropomorfismusele ja üleüldse hingestamisele võõras Tao ei sallinud kujusid jumalatele. Läti Hindrek, usuteadlane, oleks kahtlemata neist kõnelnud, kui ta neid liivlaste-eeslaste juures oleks leidnud. Küll kõneleb ta mitu kord pühast hiiest. Sealgi, kus ta kujudest²⁾ kõneleb, mida üks katoliku preester Eesti pühas hiiest hävitanud, ei tule nendes mitte jumalate kujusid, vaid neid sümbol- ja kultusobjekte mõelda, mis kõigil pool hiites puudele riputati: vahast lapsekujusid, sümbolseid (nahast, paberist) inimesekujusid jne.³⁾

„Puhtal Shinto'l ei ole olnud jumalakujusid, ega küll ka pärastisel Buddha mõjualusel Shintol“ (Groot op.

1) Siit saame ka valgustust Eestis tihti leiduva emajõe mõiste, milles emakülli püha maanema tähenduses mõista tuleb: püha emajõgi oma allikatega pühast — järvest.

2) Läti Hindrek 283 peat. 24. Pabst tõlgib „Bilder u. Gleichnisse“.

3) Võrdle M. E. Eisen, Jõulualbum 1916: „Kuidas muiste ohverdama käidi“.

cit.) — nii kuuleme Jaapani „arheoloogide“ usust, milles kõikide Uural-Altai usundite alg- ja põhikuma vastu kõlab.

Hiinas, vist ka mujal, oli katseid, idoole, jumalakujusid, „jumalusi“ Tao asemele seada. Umbes 1000 aastat e. Kr. tegi sellega katset üks Hiina valitseja, kes „génies de Tien“ — „taeva vaimusid“ — tahtis maksma panna, kuid mõisteti hiinlastelt hukka ja sai põlastava nimetuse — „valitseja ilma Tao' ta“ (Rosny, op. cit. lk. 95).

Et siiski ebajumalate kujude kultus aja jooksul läbi tungis, näitab asjaolu, et meie ajal Hiina väärjumalatest ning nende kujudest kihab, — aga see sündis Tao kadumisega.

Läti Hindrek kõneleb kahel korral puusse nikerdatud inimesesarnasest kujust, milles mõned uurijad on liivlaste jumalakuju oletanud. Aga need puukujud tulevad kahtlemata teisiti mõista.

10. peatükis jutustab Läti Hindrek ühest Lenevardi liivlasest, kes ööse viirastusena liivlaste jumalakuju näinud: „Ma olen näinud tuleviku ettekuulutajat liivlaste jumalat... Puust kasvis nimelt kuju üles rinnast peale ja kuulutas minule, et lätlaste vägi homme meie peale tulevat.“

Siit on arusaadav, et see viirastaja liivlane Liivi puupühadust katoliiklastele arusaadavas kujus tahtis selgitada, sest et muidu Liivi-Eesti puukumardamine ilma personifikatsiooni tagaseinata neile arusaamataks pidi jääma. Et see meie seletus mitte tuulel ei seisa, näitab Läti Hindreku 2. peatükk, kus liivlased niisuguse sakslastelt liivlastele jäetud puuksale nikerdatud näokuju sakslastele irvitusega järele saadavad. „Liivlased pidasid seda sakslaste jumalaks. Võtavad pea kuju puult, seavad kokku parve, panevad pea sinna peale, ja nagu oleks see sakslaste jumal, saatsid järele ühes ristiusuga nendele, kes ära läksid üle mere.“

Sellel Läti Hindreku kirjeldusel on mõtted siis, kui oletada, et sakslased, liivlaste puukumardust mõnitades, puule pea kuju nikerdasid, et nende puupühitsust — „ebajumalust“ naeruliseks teha. Liivlased pöörsid pilkepiigi otsa ümber — sest nende Tao vaatele oli niisugune antropomorfismus metsik — ja saatsid sakslaste teose nendele „ühes ristiusuga“ järele. Kui meele tuletada katoliku usu jumala ja pühaste kujuderikkust, siis on liivlaste võõrastus ja pilge seda enam arusaadav.

Metsa, p u u¹⁾ pühitsemisest Jaapanis ja Koreas kõnelesime eespool. „Alguses ei olnud Shintol pühakodasid — templid. Metsi peeti jumaluste asupaigaks; kividega piiratud paik oli jumalal palveluse kultuskohaks“ (Groot, op. cit. lhk. 200). Nagu paljudes teistes nähtustes, nii tulevad siingi paralleelid Ida ja Lääne, Korea-Jaapani ja Liivi-Eesti kultuse vahel iseenesest. Shinto-usulised riputasid pühile hiiepuile paberist lipakakesi kallimate annetuste asemel — panid sinna vahast inimesetaolisi kujusid. Sedasama näeme Lapis ja Muinas-Eestiski, nagu Eiseni tödest huvitatu kergesti leiab.²⁾

Soome sugu mütoloogia analüüs peab neid vaateid silmas pidama. Need muinasjutu-usundi elemendid, milles loodusenähtuste personifikatsiooni (naisestamist) leiame, nagu: haldjaid, näkineitsid, veteema, võiks pidada laenuks Aaria tõult germaanlaste kaudu. Need Soome-Eesti mütoloogia elemendid aga, milles leidub puhas looduse austamine eeltähendatud kujus, nagu mäe, puu, kivi n. n. e. kultus, tulevad Uural-Altai kultuurkonna mütoloogia saaduseks pidada.

See hüpotees aitab meid orienteerida Soome-Eesti mütoloogia komponentide lahastamisel, ja annab selgitust mõnelegi küsimusele, mis muidu tumedaks jääks.

Eelolevaga ei ole sugugi eitatud Uural-Altai kultuurkonna usundites — v a i m u d ja hingelised olevused

---

1) Kauge Ida vaateilmaga pealiskaudselt tutvunedes on üks uue-
matest Prantsuse kirjanikkudest (P. Clodel) „puukumardajaks“ saanud,
olgugi küll enam algupärasuse otsimisel, kui tõsise Ida rahvaloomu
suggestionil. — M a n g u - k h a n i koja üheks hülgeasjaks oli hõbedane
puu, Pariisi meistri töö (Helmolt, op. cit. lk. 297).

2) Luges O. Kallase kirjeldusi Kraasna maarahva muistsetest
ohvrikommetest, niisama Eiseni rahvateateid Eesti muinasohvri viisidest,
tunned ennast tihtigi mõne Ida (Korea, Voguli) usukultuse kirjeldusel:
„Kraasnamaa meestel olid ohverdades peas kõrged kübarad, niisugused,
kui meie päevil enam ei kanta, ja puhtad riided seljas, valged,
kandadeni ulatavad valged särgid muude riiete peale tõmmatud.“ (Dr. O.
Kallas, Kraasna Maarahvas 1. 89.) M. J. Eisen, 1916. a. Jõuluaalbum:
„Kuidas muiste ohverdama käidi.“

Idem: „Talupojad käia jaagupipäeva hommiku vara (Võnnu)
kiriku ümber ihualasti ja ohverdada mõnesuguseid v a h a s t v a l m i s -
t a t u d l o o m i.“

„Paljaste põlvede peal roomati (Viru-Nigula Sõja Maarja) kabeli ümber ehk käidi kolm korda ümber, kusjuures jumalakaitseta kerjajatele, kes seal istusid, leiba ja raha jagati, väikseid lapsi ehk lapse särki ohverdati... kütünlaid põletati... ja kes enesele poega ehk tütarit soovis, sellel olid vahakujud tehtud, mida siis kuradile ohverdati.“

„P a l j a j a l u pidi ohverdaja tingimata ilmuma.“

taevas ja maas. Need seisid aga eraldatud maast, olid selle elanikud, nii Hiina shin („Génies“, Rosny op. cit.). Aga nendegi „vaimude“ kohta peame ühinema Rosny mõttega, kui ta tõendab: „Génies — vaimud ei ole igatahes mitte looduse deifikatsioonina mõeldavad, nagu Vedas, vaid selles tuleb mõista umbne (vague) üleilmse loomu tähendus nendest koolnutest, kellel harilikust kõrgemad voorused olnud; tihti ei ole see muud midagi kui esivanemate nimetused, kes apoteoosi osalisteks saanud“ (Rosny, op. cit. lhk. 15). Jaapanis ja Koreas saavad jumalduse, apoteoosi osaliseks tähtsad valitsejad, riigimehed, luuletajad, kujurid n. n. e., mispärast seal pühikuid väga palju on.

Vaates elusse pärast surma, üleüldse hingeelusse, ühtlasi esivanemate austamisesse, mis Uural-Altai kultuurkonnas nii tähtsal kohal, oli juhtivaks õpetus kahesugusest hingest¹⁾ ja eraldi vaade surma väärtusesse, õigmini elu ja surma vahekorrasse. Surres lahkus üks hing taevasse ühenduses Tao'ga, teine jäi elutsema mägedesse, kaljurühmadesse, jõgedesse, järvedesse, ühe sõnaga, masse jäi — maanalasse, kus ta elavatega ühenduses oli.

Surm sai isesuguse tähenduse Tao õppe alal, kus Tao'st lahkumine — oli elusse ilmumine; tagasipööre Tao'sse — on surm. „Surm on elu printsiip“.

Esivanemate kultus, mis Mongooli töu hõimudel tähtsal kohal, saab sellest väitest selgitust, milles surmale ja „koolnutele“ — elu ja elavate kõrval Tao printsiibi alal — peatähendus jagati.....

Uural-Altai kultuurkonna Ida praegused hõimud annavad meile mõndagi selgitust — Soome-Eesti kangelasekultuse kohta. Koreas, näituseks, on tähtsatel mägedel oma kangelased. „Kangelasteks nimetatakse sündinuid naisest ja pühast mäest.“²⁾ Kangelane sünnib 12 kuu järele, ning kohe peale sündimist lendab ta³⁾ „pühale mäele“. „On aegu, kus kangelased kõigile ilmsiks saavad, — need suurte hädaohtude ajad, kus kangelased vabastajatena ilmuvad“.

1) Koreas — kolmesugusest hingest: Гаринь-Михайловский, „Въ странѣ желтаго Дьявола“, 1914. Vaata ka Rosny op. cit. lk. 111, kust näha, et kahe hinge vaatekoht ulatab aegadesse enne Lao-tset — ja oli väga laialine Uural-Altai piirkonna rahvastes. — Laplased tunnistasid kolme hinge (Lappal. usk., lk. 14 ja 40), permlased kaht: urt ja lu (leil!) (Permal. usk. lk. 18).

2) Гаринь - Михайловский, op. cit. lk. 169, 225 j. e.: „богатырями назывались рожденные отъ женщины и луча святой горы“.

3) Võrdle (kurelaste) saarlaste Tharapitha (Läti Hindrek).

Läti Hindreku kirjutust Virumaa „väga ilusast“ metsast ja mäest, millest suur pühadus sündinud, ja sealt Saaremaale lennanud, tuleb küll nii seletada, et sellest mäest mitte „saarlaste jumal“ ei sündinud, vaid saarlaste suur kaitsevaim Tharabitha.¹⁾ Virumaal võis saarlaste kaitsevaimu — kangelasehinge sünnipaik sel viisil saada, et sellesse mäesse Virumaal langenud saarlaste kangelane — vanem Tharabitha (tema põletatud põrm) maetud oli. Kuigi see hüpotees, küsimus, lahtiseks peab jääma, esiotsa lükkame väite, nagu oleks selles, Virumaa pühas mäes²⁾ saarlaste jumal sündinud, kindlasti tagasi, sest jumalaid lääneeuroopalises, eespool-seletatud mõttes — Eesti ei tunnud.

* * *

Missuguseks kujunesid eetilised, poliitikalised vaated Tao tunnustajate rahvaste keskel? Sellest on meil vähe teateid. Siinkohal toon Lao-tse ideesid Tao alal, niipalju kui nad kõlblist, poliitikaeltu puudutavad, Rosny järele, lühidas kokkuvõttes.

Tao nõuab indifferentismust, kainust ilma huvide ja lõbude kohta ning kirgede taltsutamist; soovitab püüet „tühjusesse“ („vide“), Nirvana sarnasesse olekusse, mille juures „tühjus“ täiesti maiselt tuleb mõista, lahus Buddha Nirvanast³⁾.

---

1) Kohanimed Muinas-Eestist liiduga Thor, Tor, Tar n. n. e.: Thorpad, Toreida (liivlaste - lätlaste Turaida), Thorapitha, Torgel, Tarapaa (Türis) ei tule minu arvates mitte Germaani jumala Thori nimetusest, vaid lasevad oletada selles nimetuses Tao muljelist kultust (Tscherem. uskonto, lk. 44), millega ühendatud mõnel pool Soome-Ugri hõimkondades karu kultus. Taga-Uurali ostjakkidest peale kuni eestlaseni tuleb Tor'i nimeline jumalusidee ette: ostjakkide — Tor-em, vogulite Tur- ja Tor-om, laplaste — Tier-mez, tsheremisside ja tshuvashide Tura, eestlaste — Tur(is) (?) — kõik on tuletada ühest sõnast ja mõistest. (Lappalasten uskonto lk. 67, 74, Permal. usk. lk. 168 etc.). — Eestlaste juures leiame meie ajani Turi ja Tori nimelisi pühi paiku: Turje kelder Kuusalu Tiskrel, Tori põrgu; nende arvesse käivad ka n. n. taevakoopad (Ahjas näit.) ja ka Petersi kuulus koobas, mille lähel veel 1473 kiri leiti „Jumalale loodud koobas“. (Vaata ka Eisen „Eesti Kirjandus“ 1916 „Maa-alused teed“.)

2) Läti Hindreku ladinakeelses tekstis tuleb lugeda quo (mäest) ja mitte qua (metsast); võrdle ka Pabsti märkused.

3) Tuleb tähendada, et Tao=„Tühjus“ — olgugi tal mõnda sarnadust Buddha Nirvanaga — on täiesti algupärane idee, nagu kogu Tao õpe mõnest sugulisest joonest hoolimata, mis tal buddhismusega, koguni christianismusega on, hoopis iseseisev arendus on. Vaata selleks Rosny op. cit.

Kes kirgedest vaba, näeb täielist „Tao'd“; kirgede võimus olija näeb üksi Tao ilmelist kuju.¹⁾ „Ma olen rahuline, ma olen uuestisündinud lapse sarnane, kes veel ei ole naeratanud oma ema vastu“²⁾ (Tao-te-king).

Looduseeaduste ligidusesse ja nende alla juhtides nõutab Tao looduselähedat elu. Kultuuri ja luksuse — uhkuse põlgus on Tao üks peamotiividest. Kõrge kultuur kaugendab inimest looduse rüpest, sellega ühes Tao ligidusest, tema otsekohese mõju alt. Tao-te-king'i õpetus „consiste à rappeler l'homme à l'état de nature, c'est-à-dire à la condition dans laquelle il se trouvait à l'origine, alors que la besoin de jouissances et les autres égarements de la civilisation materielle n'avaient pas encore développé en lui les vices de l'envie et de l'astuce“ (Rosny, lk. 119).

Tao-te-king on ilusa kõne vastane, „Õiglased sõnad ei ole toredad (élégantes); toredad sõnad ei ole õiglased.“ „Kõneilu on tarvilik, et lihtsaid inimesi avatleda eksitusele ja vaele.“ Ka teaduseuhkuse vastu kõneleb Tao-te-king: „See, kel teadmised, ei ole tark; sel, kes tark, ei ole neid.“ „Inimesed kõrge voorusega ei tea oma voorusest, ja nii on neil voorus; inimesed madala voorusega ei unusta oma voorusi, ja niiviisi ei ole neil voorust.“

„Tark juhib ennast sisemisest sunnist (for interieur) ja mitte silmast (meeltest).“

Tao seisab väljaspool head ja kurja: „Niipea kui headuse mõiste tekkis, sündis kurjus.“ Alginimene ei tunnud paha, sest tal ei olnud teadmist voorusest. „Õnn tuleneb õnnetusest; õnnetus peitub õnne põues.“ Kõik maailmas sündis Olemisest; Olemine sündis Mitteolemisest.“

„Kui hea kokkukõla kaob perest, tekib päevavalgele lasteaustus ja isaarmastus.“ „Kui riigid korralagedusesse satuvad, ilmuvad ametnikkude ustavus ja kohusetunne.“ Nii siis Tao-te-kingi õpetus: täielises kokkukõla-elus ei ole armastust äga voorusi tarvis, need ilmuvad kokkukõla-rikke tagajärjena.

1) Ei saa nimetamata jätta, et Lao-tse aeg kogu Aasia Indias ja Euroopas — suur reformatsiooni aeg oli. Elasid ja õpetasid ju Lao-tse'ga pea ühel ajal Konfutse, Pythagoras, Buddha — Cakya-muni; Iisraelis olid tähtsad reformaatorid Amos ja Hosea Moosese usku süvendanud ja Jesaja sellele uuendusele klassilise kuju leidnud, et siis 600. aasta ümber Babiloni-Assüüria mõjutusel tähtsat usulist renässaansi, ideelist ümbersündimist läbi teha. Ka Zoroastri (Zarathustra) suure õpetajategevuse asetavad mõned ajaloolased selle (Aasia-Euroopa) uuestisünni ajajärku.

2) Jutumärkide vahel toodud tsitaadid on otsekohesed tõlked Lao-tse Tao-te-kingist, Rosny prantsusekeelse tõlke järele.

„Head teha olevustele (inimestele) ja ei ühtegi tasu oodata, niisugune on sügav voorus.“ „Inimene, kes Tao'd tunneb, on tabamata nii lahkusest kui ülekohtust, nii kasuoolest kui kahjusaamisest ja laimusest“ (lk. 126).

„Head teha, loota Taeva tasu peale, on võrdlemisi madal heateoga heateo enese pärast.“ Ka Konfutse õpetas: „Vooruse tasu ei ulata kaugemale kui maine au ja patuvea viimane rängem kättetasu seisab süüdlase lange-mises vaesusesse ja päratusesse.“¹⁾

„Kõige enam põlgan ma rühkimist“ — nii kuulutab Lao-tse Tao-te-king. Ta on keeruliste seaduste vastane. „Mida mitmekesisemad keelud, seda enam eksivad rahvad.“ „Kui rahval on palju luksusevahendid, juhtuvad riigis rahutused.“ „Kui valitsuse käsud lõpmata korduvad äärmise valjusega, siis tarvitavad riigialamad nendest pääsmiseks kavalust ja kurjategijate arv kasvab võrrendiliselt.“ „Püha valitseja peab keelduma kõigest asjata vahelesegamist rahva poliitikaalusse: ta juhib rahvast eeskujuga.... Aga vähestel on omadusi niisuguseks valitsejaks, ja üksi äravalitud hinged oskavad juhatada ilma kõneta ja saavutada õnnelikka tagajärgi ilma kihutamisetä (sans avoir recours à l'agitation). Tao-te-king õpetab — Konfutse vastu —, et viisakus silmakirjalisust kasvatab. „Rahvad jäävad rahuks ja korraks ilma käskimiseta“ (lk. 135).

„Kui valitsejate kojad on hiilgavad, siis on põllud harimata ja aidad tühjad. Kui valitsejad ehivad ennast uhkete riietega ning läikivas sõjarüüis söövad kallid maiustoitte ja aevlevad kaelani rikkuses, siis on nad vargad“ (lk. 136).²⁾

---

1) Lao-tse Tao-te-kingi õpe oli proletaarlaste oma, Konfutse õppe liitus haritlaste ja ametnikkude erakond. Konfutse võis oma eluajal julgesti rännates oma õpetust kuulutada, Lao-tse hoidis kõrvale ja pidi mõistu kõnelema. Lao-tse ei sallinud Konfutse't; nooremana pidas Konfutse lugu Vana-targast (Lao-tse sõna tõlge), aga tegelikult töötas ta Lao-tsele vastu. Lao-tse, niisama Konfutse on Tao ideede arenemisel suurteks reformaatoriteks.

2) Läti Hindreku lugejale paistab silma eestlaste vanemate „lihtsus“. Nad on „seniores“, ka „nobiles“, aga mitte „duces“ — juhid, nagu seda lätlaste Thalibald näis olevat. Eestlaste poliitiline vahekord oma vanematega paistab vaba: primus inter pares. Lätlaste juhust Saelgatest ütleb Läti Hindrek: „ta oli rikas ja võimuvaldja mees“; eestlaste vanemate rikkusest ei kõnele Läti Hindrek kuski. Seda imehsem paistab Eesti vanemate lihtsus, et Läti Hindrek just eestlaste rahva rikkusest kõneleb, olgugi et ta midagi head neist ei taha kõnelda; aga Läti Hindrek ei kõnele lätlaste ega leedulaste rahva rikkusest. Eestimaast, eraldi Järvamaast ütleb L. H. peat. 15: „Sel ajal oli aga Kareda küla väga ilus, suur ja rahva-

Neid väiteid Lao-tse Tao õppest esitades ei taha meie muidugi mitte tõendada, nagu oleksid need ideed kogu Mongooli tõu hõimude omaks saanud. Olgugi meil kindel arvamine, et Tao põhjusjooni Muinas-Eesti usus leida, jätame lahtiseks küsimuse, kui palju Soome sügu hõimud just Lao-tse Tao õppest puudutatud said. Igatahes on vastuvaidlemata, et Soome-Ugri hõimkond Tao õppe suurte reformaatorite aegu Uural-Altai kultuurkonna alustele palju lähemal asus kui Lembitu ajal, mispärast ideede edasiandmine võimalikum näib. Aga nagu eel tähendatud, oli Tao õpetus ka väljaspool Lao-tse mõjuvalda ja enne teda olemas. Lao-tse õppes näeme ühte arenemisevõimalust suurtest Uural-Altai kultuurkonna Tao ideedest.

Pealiskaudselt vaatelejalegi selgub pealegi, et Eesti hõimud Lembitu aegu mitte ühe usuvormi palveldajad ei olnud. Usulõhed olid Muinas-Eestis, mis ka iseenesest mõista. Meile näib, et eestlaste keskel keskajal kolm usukuju valitsemas oli: 1) Põhja-Eesti, 2) Lõuna-Eesti (Ugaunia-Sakala, mille jätidised Kraasna maarahva keskel) ja 3) Saaremaa — kurelaste — usuvorm.

Eriuurimine saab neid usulõhesid ehk teisiti kujutama geograafiliselt, maha salata neid ei saa. Tuleb oletada, et üksikute maakondade vaen tähtsalt mõjutatud oli Muinas-Eestis isesugustest usulõhe-tüüpidest.

* * *

Vähe valgustust Mongooli tõu usundite võrdlemisi kõrge arenemise võimalusest võime kaudsel teel saada. Meil on pealegi Vene ajaloolaste mõjul „Mongooli ikkest“ käsitus peale suggereeritud maast madalast, mis tõsise ajaloo-arvustuse ees ei püsi. Võisimegi suure sõja ajal

rikas, nagu kõik Järvamaa külad ja kogu Eestimaa omad, meitest pärast sagedasti laastatud ja põletatud.“ Virumaast lausub L. H. peat. 23: „See on viljarikas ja väga ilus maa, seal on laiad ja tasased väljad.“ — Ei või siis mitte tõendada, nagu ei oleks saanud Eesti vanemad daanlaste või norralaste omade sarnaselt — kelle elu-olu Eesti vanematele pidi tuntud olema — hiilgada. Rahva jõukus ulatas selleks. Probleemi lahenduses ei või leppida eestlaste kultuurivaesusega, vaid siin peab küll kahtlemata eestlaste politikasotsiaalse olukorra selgituseks Lembitu aegu — teatud ilmavaatest toetust otsima. — Kuigi üleval-arendatud Tao-te-kingi ideesid otsekohe Eestisse üle kanda ei tohi, ei saa salata, et 600 e. Kr. kuni 1200 p. Kr., s. t. ligi 2000 aasta vältusel Tao õpe ühel või teisel kujul Mongooli tõu Lääne hõimude keskele võis tunginud olla.

õppida, mis tähendab sündmuste kirjeldus vihaste vastaste poolt.

Kindel on niipalju, et mongoollased Dshingis-khani järeletulijate all kultuuris venelastest mitte palju alamal ei seisnud.

Kui Prantsuse kuninga saadikud Karakorumis, Mangu-khani¹⁾ asupaika, jõudsid, leidsid nad ootamata kõrge kultuuri eest. Seal asusid tööl Prantsuse ehituskujunduse esitajad, niisama kujurid Saksast. Nende imestust äratas suur sallivus teise usu esitajate vastu mongoollastest khanide poolt: muhameedlased, perslased, nestoriaanlased ja teised leidsid kohti Tao usu khanide kajas — kõrgetel riigiametitel. Paavst Innocentius IV saadikule, kes, küll võitude tagajärjel Baltias, a. 1246 Venemaale ja ka khanide poole misjonäärisid läkitas, vastas Gayuk-khan kõrgilt: Ta ei saavat aru, miks nemad, mongoollased, ristiusk vastu peaksid võtma. Ilmaasjata arvatavat Euroopas, et neil risti-usuga kõrgemad aated käes. „Mis võiksime meie, kui kõrge Jumal mitte meie poolt ei oleks.“²⁾

Tamerlanist teab ajalugu, et ta Persia linna Tus sellepärast puutumata jätnud, et seal kuulsa Persia luuletaja Firdusi sünnipaik. Kubilai-khani, ühte Dshingis-khani järeletulijat, kes 1280 ümber Hiina üle võimust sai, peetakse üheks geniaalsemaks Hiina valitsejaks.

Dshingis-khani, kõikide nende suurte khanide³⁾ esiisa sünnipaik oli kauges Ida-Siberis, Amuri jõe Ononi harul, nii siis kesk Uural-Altai kultuuri ja keele piirkonda.

Dshingis-khan valitses 1206—1227, nii siis Lembituga ühel ajal. Dshingis-khani peaministriks oli tunguus-mongoollane Jelin Kutsai, kelles tollaegne kõrgem haridus, mongolismuse ja Hiina kultuuri ülimald saadused, kehastunud. Oma kuulsa peaministriga, kes valitseja vägivaldset loomu vaigistas, on Dshingis-khan riigi korraldaja, keda ajaloolased (Marco Polo) „suurepäraliseks“ ülistavad. Usu asjus suuresti salliv, ei tunnud tema tol

1) Mangu-khan valitses 1251—1259.

2) Prof. Forke, Die Völker Chinas 1907, lk. 56.

3) Sõna khan on Soome hõimude keeles püsinud, küll mitte „kangelase“ mõistes, mis tal Mongooli keeles on, vaid vaimude, haldjate mõistes: tsheremisside hân, tshuvaschide hön, laplaste kan (vuoripiru) (Lappal. usk., lk. 87).

Mongolismusest pärit on ka Eestis arv 9, üheksa püha arvuna. (Vaata selleks „Eesti Kirjandus“ 1916 III R. Vällner „heksa püha arvuna Eesti muinaskommetes“). Nii näit. khanide riigilipp on üheksa-haruline hobusejõhvi ehe. Helmolt op. cit. lk. 109, 115: üheksas aasta oli püha n. n. e.

ajal Euroopas nii moodis olevat usulist tagakiusamist. Olgugi et tal omil vanul päivil huvitust buddhismuse vastu oli, jäi ta mongolismusele truuks ja ei sattunud Hiina mõju alla, nagu tol ajal kergesti Kauge Ida valitsejad ja rahvad, milles temal abiks oli Jelin Kutsai, mitte-hiinlane, kelle suurem varandus, kõigest varanduse ja kulla kerjamise võimalusest hoolimata, tema raamatukogu oli.

Dshingislaste sõjakus ja sellega ikka ja igal ajal üheskäiv mõjuline riigikorralduse võim, imperialismus, mis Kauge Ida mongolismuse vaimus uuesti vormis, — on aja jooksul alla jäänud rahvaste rahupüüdele — patsifismusele ja sotsiaalsele tegurile: Kauges Idas on viimaks võimust võtnud antimilitaristlik ja perekondlist tegurit toonitav Hiina kultuur ja hingelisi tegurid nõudev, ka politikas, buddhismus.

Kuidas lõpeb meieaegne rahvaste võitlus sellesama küsimuse, nendesamade kultuuritegurite pärast!?

Nende suurte mongoollaste, khanide võim hoidis aastasadasi Venemaad vaol, ja mongoollaste riigivalitsuse viisist õppisid Vene vürstid riigitarkust ja riigi üksikute osade liitumist suureks Vene riigiks, mis neil senni mitte ei õnnestanud. Ivan Hirmus, lõpulik mongoollaste võitja, on eeloleva väite selgeks näituseks, ja nagu tihti järeletegijad, oli ta oma eeskujult palju eitavaid võtteid omandanud.

* * *

Muinas-Eesti usu erilisust ja arenemisevõimalust meeles pidades mõistame eestlaste sõjas sakslastega ilmutavat iseteadvust oma usu kaitsmises. Läti Hindrek nimetab mitu kord, kui vastumeelt nimelt eestlased katoliku usuga tegemist tahtsid teha. Kui sakslased Leole kindluses eestlasi kimbutasid, pakkusid eestlased sakslastele raha, et need minema läheksid. Sakslased vastasid, nad ei tahtvat „muud kui eestlasi ristida“. Aga eestlastele näitab see jälg ja Läti Hindrek kirjutab: „Aga sellest (ristimisest) on nendel jälg, mispärast neil hirm oli sakslaste kätte sattuda“ (peat. 18, 7).

Eraldi näeme Lembitut ristiusu kindla vastasena. Läti Hindrek nimetab Lembitut otsekohe „usu peavastaseks“ (peat. 18, 7). Edasi kuuleme (peat. 15, 9), Lembit võttis vaevaks oma käega maha lüüa katoliku ristijaid Sakalas (a. 1212). Muidu aga ei teinud Lembit „väikse sõjaga“ tegemist; sest ainuke suurejoonelisem strateegiline kavatsus, mida selles 25-aastasest Liivi-Eesti-Saksa sõjas Läti Hindrekust

leiam, on Lembitu kavatsus (peat. 19, 1). Lembit oli nii sakslaste tõu, kui ka võõra usu vastane.

Kui hästi liivlased-eestlased sakslaste keskajalist katoliku usku ja selle rikkaid ja kirjuid jumalakujusid ning nende tõelist püüet hindasid, loeme sealsamas (L. H. peat. II): „Vaesus on neid (sakslasi) siia ajanud, nii mõnitasid liivlased.“ Piiskopp Bertholdile vastavad liivlased, kui see neile sagedat ristiusust taganemist ette toob, Saksa väe Liivisse vedamiseks: „Selle põhjuse kaotame ise“, nii liivlaste õige ja kõrk vastus; „sõida sina aga omaste juure tagasi, väge koju saates. Neid, kes ristiusu vastu võtnud, võid sundida seda pidama; teisi aga katsu ristiusu vastuvõtmisele heaga avatleda, sõnaga — aga mitte valjusega (vitsadega).“

Kui meeles pidada kõiki siin esitatud vaateid, siis selgub, arvan, kui vähe meie rahvalaul meie muinasaega kujutab. Kas oligi võimalik, Tsia Anne arenemise-tasapinnal seistes, Lembitu aegsete tarkade mõtteid edasi kanda meie aegadeni, Tao ideede põhjusjooni edasi anda meie põlvele!? Kui vähe see võimalik, näitab asjaolu, et kõigist neist põrutavatest, igäühte — alamast ülemani — Eestis liigutavatest sündmustest Lembitu aegult, mida Läti Hindrek oma vaenulise sulega kirjeldab, mis siiski täis dramaatilist kihavust ja eepilist vägevust, — et kõigest sellest meie muistne rahvaluule ega rahvajutt mitte midagi alles pole hoidnud! Kuidas võis siis orjade mälu alles hoida Tao kõrgeid käsitusi võõraste ideede tuulemaal?!

* * *

Uural-Altai kaugete Lääne hõimude muinasusundite loomu harutades pidime muinasolu Soome-Eestis teisiti valgustama, kui „Suomen suvun uskunnot“ autorid seda teevad.

Eelseisvad vähesed märkused ei taha kuidagi Uural-Altai hõimkondade keerulise usuküsimuse täielise ning otsustava vaatekohana esineda. Ei olnud antud oludel sugugi võimalust nii erikirjanduse ahtrusel kui ajaolude täbarusel vähegi süsteemlikkusega küsimuse kallale asuda; ei olnud tahtmiski ääremärkuste alalt kaugemale minna.

Need vaated, siin käsitletud, avaksid siiski uue välja-vaate Muinas-Eesti hingeelu komponentidesse ja rikastaksid, nagu järgmises osas näeme, Soome ja üleüldist usupsüholoogiat, — mis senni arendatud peaaesjalikult ühekülgselt Aaria tõu usundite põhjal.

Saverjes 1917.

J. Luiga.

„Kalevipoja“ parandamiseastmed. ¹⁾

Siin-seal on arvamisi avalikuks tulnud, et Fr. R. Kreutzwaldi lugulaulu „Kalevipoja“ keel meie aja nõuete kõrgusel ei seisvat ja teda seepärast tarvis oleks parandada, uuendada. Teised jälle peavad seesuguse töö ülearuseks ja tembeldavad „Kalevipoja“ keele ümbertöötamise, isegi igasuguse väiksemat laadi muutmise koguni metsikuseks, barbarismuseks. Arvan, et viimase mõtte — puutumatus — poolehoidjad oma otsusele igatahes liig kategoorilise avalduse on annud, ilma et nad asja lähema kaalumise alla oleksid võtnud. Tõepoolest on aga lugu meilgi nii, et kui mingit raamatut, mis meie keele praeguse arenemisejärje tasapinnast maha on jäänud, uues trükis seespidi korralikult tahetakse välja anda, siis teda keeleliselt tingimata uuendatakse ja vigadest puhastatakse, niipalju kui edenenud keelejärg ja vahest järjekindluski nõuavad. Seda suurema hoolega peaks meie nimekam rahvuslik kirjanduseteos uue trüki, pealegi veel ilu-väljaande jaoks keelelise puhastusetule alla võetama. Ei saa ju ometi praeguse järjeni arenenud ortograafia, grammatika ega õigekeelsuse seisukohalt nii mõndagi enam õigeks pidada, mis lugulaulu „Kalevipoja“ loomise aegse Eesti kirjakeele korraldamatuse päevil juhusliselt tarvitusel olnud ja mille asemele nüüdses keelepraktikas enam põhjendatud kujud on astunud.

Ei leidu meil vist küll ühtegi kirjameest, kes heaks arvaks nüüd veel kirjutada: päävad, peäse, seält, aeal, koeo, poead, maaha, meehed, veete laened, nopind, petemaie, mäta alla, sammeltanud, üless jne., ehk grammatika alusel mõndi luhtaläinud vormisid mõtleks kaitsma hakata, nagu: hõbedana peeglis (selle asemel et ütelda hõbe(da)peeglis), tuule oogud (= tuulehood), palgeisida (= palgeida), suiguvalla (= suikuvale), Vanemuinise (= Vanemuise), igatsetes, palistates jne. Seesuguseid praeguse kirjakeele seisukohalt lausa väärkujusid sisaldab aga Kreutzwaldi „Kalevipoja“ käsikiri. Rääkimata veel muudest ajast ja arust jäänud keelevormidest. Olen kindel, et väärkujude vahetamine õigete vastu tõepoolest mitte kellelegi vastuvaidlemiseks asjalikku põhjust ei võiks anda, nagu „Kalevipoja“ tänisegi eluea jooksul tema keelevormide teisenda-

---

1) 29. augustil 1916 Tartus Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul peetud kõne.

mine mingisuguseid protestiavaldusi kuuldavale pole toonud.

Ülepea pole „Kalevipoja“ keelevormide puutumatuses senini mingit iseäralist pieteediküsimust tehtud. Selleks tarvitseb ainult üksikuid „Kalevipoja“ väljaandeid — neid on siiamaani neli trükki ilmunud — omavahel keeleliselt võrrelda. Võrdlejale selgub sedamaid, et mõnesuguseid sõnakujusid igas järgnevas trükis on teisendatud — meie ortograafia ja õigekeelsuse seisukohalt kord õigel sihil, kord võõriti, vahel ka ühest väärkujust teise kobades. Sellest rääkigu mõned näitused, mis (allika äratähendamise lüheduse pärast) siin peaasjalikult ainult „Kalevipoja“ „Sissejuhatuses“ toodud.

Ortograafialiselt õigel sihil, s. o. sel sihil, mis praegusel ajal valitsevaks ehk õigeaks tunnistatud, on „Kalevipojas“ aeg-ajalt muutusi — kas nüüdse ortograafia, grammatika, õigekeelsuse ehk muidu praeguse kirjutamise- ehk kirjakeele-pruugi poole — näituseks järgmistes sõnakujudes ette võetud:

I trükk (1857. a.):	II (1862. a.), III (1875. a.) ja IV (1901. a.) trükk:	rida:
kukkumaie, rutes, hakan	kukkumaie, ruttes, hakkann	15, 56, 192
mäta, mõtest, veta	mätta, mõttest, vetta	17, 31, 106
toogu, kuulutago, koko	toogu, kuulutagu, kokku	28, 29, 315
põenutavad, õetsutasin	põõnutavad, õõtsutasin	11, 259
nää, käassa	näe, käessä	44, 88
aava, elid — ealed, iukse	haava, helid — healed, hiukse	69, 72, 313
peitus, suikutanud	peidus, suigutanud	104, 253
kaste, mo kõne	kastet, mu kõnet	105, 293
lähäksid	lähöksid	233

Eelpoolsete näitustega ei taha ma ometi veel tähendanud olla, et säärase lahkuminekute piirisid üksnes 1. ja 2. trüki vahelt võib leida ja 2., 3. ning 4. trükk täiesti ühiseid keelekujusid pakuvad. Ei — otse veel silmapaistvamaidki lahkuminekute piirisid on mõnes tükis ka 3. ja 4. trüki vahel leida, nagu seda järgmised näitused tõendavad:

I, II ja III trükk:	IV trükk:	rida:
Ukko, tippi, Jutta	Uku, tipi, Juta	12, 228, 313
kaub, lõukene lõõritelles	kaob, lõokene lõõritelles	49, 50
tähändama, lähämad	tähendama, lähemad	115, 292
lues, vies, ikes	luues, viies, ikkes	116, 211, 260
pilveid, sõa	pilved, sõja	140, 151, 209

I, II ja III trükk :	IV trükk :	rida :
taaralaiste	taaralaste	167
kül, kell'	küll, kel	188, 203
möllav, öötseliste	möllav, öitseliste	252, 261
*käharpääga	kähärpeaga	272
puhkage	puhake	283
Arju	Harju	290
Kalevide, Alevide jne.	Kalevite, Alevite jne.	303, 304 jne.
puiskand (?)	paiskand	307
kedrasin	ketrasin	316

Isemoodi lahkuminekuid, olgugi märksa vähemal määral, leidub ka 2. ja 3. trüki vahel; näit. I ja II tr. õlmal, III ja IV tr. hõlmal (35. rida).

Kuid nii väga kui eeltähendatud sõnakujude muutmise sihti praeguse kirjakeele vaatekohalt õigeks tuleb tunnistada, ei või seda paljude teiste vormide hiljema kirjutamiseviisi kohta kahjuks mitte ütelda. Hiljemais trükides leidub õigele teele juhitud kujude kõrval, millest eespool mõned näitused antud, ka niisuguseid sõnavormisid, mis esimese trükiga võrreldes nüüdse kirjutamiseviisi ehk õigekeelsuse seisukohalt vildakale teele on viidud, näit. :

I trükk :	II, III ja IV trükk :	rida :
vaikusella, väraville	vaikusela, väravile	8, 268
rüpeša, rüpes (ka IV tr.)	rüppessa, rüppes (II ja III tr.)	13, 103
kukutelles, nutu	kukkutelles, nuttu	52, 132

Nii mõnelgi puhul kõigub ortograafia ühe keelevormi juurest teise juure, niihästi ühes ja sessamas trükis kui ka üksikute trükkide vahel; näit. :

I trükis :	II ja III trükis :	IV trükis :	rida :
nopinud	noppinud	noppind	„Soovit.“ 21
kuulijatte	kuuliate	kuulijate	” 30
kukutusi	kukkutusi	kukutusi	” 34
unustusse	unustuse	unustusse	„Sissejuhat.“ 30
värssisida	värssisida	värssisida	” 117
kuju, kujud	kuju, kuend	kuju, kujud	” 123, 283, 294
pajatelles	paeatelles	pajatelles	” 170, 186
põsakille	põsakülle	põsakille	” 175
nad	naad	nad	” 231

Rääkimata veel kõikuvast sõnade kokku- ja lahkukirjutamisest :

I trükis:	II trükis:	III trükis:	IV trükis:	rida:
varju-valvajalle	v a r j u v a l v a j a l l e			20
kuju-kudujalle	k u e u k u d u j a l e	k u j u k u d u j a l e		21
s õ n a	s õ u d e i d		sõna-sõudeid	46
v i l e t s u s e	õ h t u v i l u		viletsuse õhtu-vilu	108
tõsi-talust	t õ s i t a l u s t		tõsitalust	119
	i s a m a a		isamaa	157
Järva maa	J ä r v a m a a			289

Kuid veel kaugemalegi on muutustelaine ulatanud: Sõnadele on vahel morfoloogiliselt ja etimoloogiliselt teised kujudki antud:

I trükis:	II trükis:	III trükis:	IV trükis:		rida:
pidasin	pidanud	pidanud	pidanud	„Soovit.“	26
mina	ma	ma	ma	„	29
teadusida	teadusida	teadusida	teatusida	„Sissejuhat.“	154
juhtusida	juhtusida	juhatusid	juhatusi	„	179
k a u g e m a	p ä ä v a d e		kaugete päevade	„	294

Isegi trükiparanduse lohakused on muutustele aluseks saanud. Selleks väike võrdlusnäitus. Esialgse „Kalevi-
poja“ käsikirja-originaalis („Sissejuhatuseks“) öeldakse:

Taara toas äratab üless.

See rida kannab järgmist kaju:

I ja III trükis: Taara toas äratab uuest (rida 287),

II trükis: Taara toas äratab uest,

IV trükis: Taaratoas äratab unest.

„Kalevi-
pojas“ senini tehtud muutuste juures peatasin natuke pikemalt, et selle peale tähelepanemist juhtida, kui vähe meie lugulaulu kirjatähte tänini puutumataks on peetud. Kui aga juba omale voli on võetud muudatusi „Kalevi-
pojas“ siimaani kavakindlusetagi teha, veel enam peaks siis lubatud olema seda keelt teadlikult parandada, vähemalt niipalju kui see hädapärast tarvilik on. Ja meil on küllalt põhjust siin parandamistööd ette võtta: Praegune „Kalevi-
poja“ keel, nagu ta küll oma aja paratamata saadusena esineb, tundub meie aja nõuetele, nagu see vähegi arusaajale märgatav, tõepoolest puudulik olevat, takistab lugejat pakutavat sisu eksitamata maitsemast. Seepärast ei ole selle eepose lugejate hulk meil kuigi suur. Teda loetakse enam kohusetundel ja käsu all, kui huvi pärast, mida ta kui rahvuslikult vaatekohalt silmapaistvam toode enese vastu peaks äratama. Kui „Kalevi-
poja“ keele välimus senisesse olekusse jäetakse, siis on

meie nimekama lugulaulu lähem tulevik juba ette teada: selle teose väärtus muutub, sedamööda kuidas Eesti kirja-keel teaduslikult edeneb, aeg-ajalt ikka kõikuvamaks ning alaneb lugupidamine tema vastu, kuni viimaks kogu teos paratamata unustusehõlma vaibub.

Mis tuleks siis selleks teha, et lugupidamine Kreutzwaldi lugulaulu „Kalevipoja“ vastu kasvaks? Teeks, mis sinnapoole viiks, oleks „Kalevipoja“ keelekuue õigesihiline kohendamine ning korraldamine ortograafia, grammatika, rahva keelelaadi ja meetrika poolest, aga osalt küll ka niisuguste muutuste maksmapanemine, mille loogika-, luule-sisu- ja esteetika-nõuded tarvilikuks tunnistavad. Selle tagajärjel jääks siis muu seas ka see otstarbeta ajakulu ja hool ära, mida „Kalevipoja“ praeguse keele eksivormide õigustamise peale koolis ja mujal õpetades ja õppides nüüd tihti täiesti asjata ära raisatakse.

Missugustes üksikasjades ja missugusel määral „Kalevipoeg“ tuleks uuendada, selles lähevad arvamised suuresti lahku. On aga ometi niisuguseidki parandusekõlgi, mis vähemalt suuremas hulgas ühist poolehoidmist leiavad. Seda laadi paranduse-ettepanekutega alustangi ja lähen siis järk-järgult ikka kaugemale — nende muudatustejaa-made poole, mis juba rohkem vastuvaidlusi võivad äratada.

I. Ei või kahtlust olla, et „Kalevipoega“ kõige pealt õigekirjutuse poolest tuleks uuendada. Neist puudustest saaks teda kõige hõlpsamini vabastada. Korraldust tuleks üksnes kavakindlalt läbitöötatud ortograafia-põhjus-mõtete järele lugulaulus algusest lõpuni teostada, tarbe-korral ka maksvast kirjutamisepruugist lahku minnes, et kõnealune teos ses tükis veel edaspidigi koolis ning kodus ortograafia-juhtnööriks võiks olla ja teda selle poolest nii pea jälle ei tarvitseks uuendama hakata. Õigekirjutuse juhtnööriks soovitaksin nimelt neid põhjusemõtteid võtta, mis Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimekonnas on välja töötatud ja sellekohasesse, käsikirjas 1906. a. valmis saanud ortograafialeksikoni tegelikuks tarvitamiseks tallele pandud. Et praegune „Kalevipoja“ kirjaviis lonkav on, selgus loo-detavasti juba eespool-toodud näitustest.

II. Etümoloogiliselt on sõnade muutmine teine tähtis külg, mis „Kalevipojas“ tõsise paranduse alla tu-leks võtta.

Täiesti lubamata on sallida, et sõnade käänamist õieti ei toimetata. Praegune „Kalevipoeg“ ei ole puhas neist vigadest. Tarvitatakse väärkujulisi käänevormisid: taaleride (XV, 433), Kalevide, nägusi, kasusi („Soov.“ 14

ja 19), juttusi („Sissej.“ 302), palvesi (II, 811), mõttesid (XII, 354), palgesida („Sissej.“ 301), jubedasta (=jubedada: IX, 776), ladvil (Sissej.“ 63), ladvissa (II, 79) jne. Ainuse osastavaks käändeks on Kreutzwald „röövelt“ (IV, 108) ja „kopelt“ (V, 359) võtnud, mis viimaks 4. trükis ära on parandatud: röövliit, koplit. Eraldi olgu veel tähendatud, et saava käände lõpul mitte -a ei tohiks seista, olgugi et seda lõppu rahvalauludes küll vahel leidub, vaid -i (ehk -e): mitte varjuksa (I, 618), kandejaks (II, 19), puuksa (V, 151), vaid varjuksi, kandejaksi, puuksi. — Silmapaistev on paiguti ka vigane käänatava sõna tüve tarvitamine, nagu: ehtede (I, 305), luhadele (II, 95 ja XII, 765), pihadele (XX, 395), laente, voode (III, 4 ja 5), orude (III, 182), hoogult („Sissej.“ 26), tugeksa („Sissejuh.“ 235), paasta (=paesta: XI, 482). Ei või ühtlasi tähendamata jätta, et vanamoelised nominatiividki väärkujulised on juhtunud: rehavarre (peab olema rehavarsi: IV, 551), healta (p. o. heali, hääli: IV, 725), kuuske, tamme (p. o. kuuski, tammi: V, 171 ja 172).

Väga iseäralikult puudutab eestlase kõrva „Kalevi-
poja“ keeles see nähtus, et kindlat piiri ei ole peetud alalütleva ja seesütleva, alalütleva ja alaleütleva ning sisseütleva käände mõtte vahel. Iseäranis tihti on nimelt alalütlev alaleütleva ja sisseütleva asemel tarvitusel, mis näitab, nagu ei oleks mõistetud õige käänevormiga vastust leida küsimiste peale „kus?“ ja „kuhu?“ Näitused:

- Kes oli külma kamberila (=kamberissa),
- Tarretanud tubadele (=tubadessa): II, 203—204.
- Langes Kalevide taati
- Pikal voodil (=pikka voodi) põdemaie,
- Ala sängil (=sängil) loksumsate: II, 213—215.
- Lepatriinukene lendas
- Palju maad veel põhja rajal (=raale, poole): II, 244.
- Tedreke ei võta teista...
- Tui ei teista taludela (=talusse, taluje): II, 791.

Vähem eksimisi leidub sõnade pööramises. Väärkujude seast olgu siin nimetanud: a) mõned võõriti tarvitatud pöördelõpud, ja b) pöördelõppudega eitavakujud. Näitused:

- a) Sinna linna liigutella (=liiguteleb)...
- Sinna mäe mängitella (=mängiteleb),
- Kõrgendiku kasvatella (=kasvateleb): XVII, 100, 104—105.
- Küllap te siis teadaneksid (=teaneksite): XIV, 575.
- b) Ei meid hulka hõigatie (=hõigatud),
- Ega kaasa kaevatie (=kaevatud): XVI, 270—271.

Nagu b all toodud näitustest näha, on -tie siin õieti lihtmineviku lõpuna tarvitusel, nagu seda rahvaluule sõna-

vormi eeskujul veel mujalgi „Kalevipojas“ tehtaviku mõttes ette tuleb; näit. kutsutie, palutie (I, 346 ja 347), võtetie (XIX, 20). Kui aga sõnakujudele: istutie (I, 545), sünnitie (IV, 358), paenutie (VI, 191), pigistie (IV, 356), pehmitie (VI, 186) tehtaviku mõte, s. o. tähendus: istutati, sünnitati, painutati, pigistati, pehmitati, soovitatakse külge siduda, siis ei leidu sellele rahvalaulu vormist mitte alust. Hoopis eksiradadele on aga need tie-lõpuga tegusõnavormid sattunud, mis määrolulise seesütleva tähenduses on tarvitatud, nagu näit. paenutie (=painutades: XII, 294) venitie (=venitades: XIX, 681).

Iseäranis rohke hulga eksivormide sünnitamisele on kindel värsimõdduline eepose kaju asja annud. On miski sõna soovitava arvu värsijalgade saamiseks mõnikord liig pikk, siis tehakse silpidearv kunstlikult lühemaks; heidetakse näit. paar õiget silpi sõnast välja ja pannakse üks uus silp asemele: muu seas saab sõnakujust „imelikum“ sel teel „imedam“ (XIV, 860). Eeltäh. otstarbel jäetakse harukordadel sõna ka poolikuks: „tõstmist“ asemel esineb „tõst-“ („Sissej.“ 115). Niisamuti jäetakse vahel täienduseks nimisõna ees seisev omadussõna ehk oleviku keskõna lubamata kombel käänamata: põlevpalgil (II, 274), varjev' vaiba (IV, 522), pulgad tugev' terasesta (IV, 552).

Märksa rohkem vigu on aga sõnade pikendamine tekitanud. On tarvilise värsimõõdu saamiseks silpisid puudus tulnud, siis on neid sõnade lõpuosasse lihtsalt huisku juure luuletatud, ilma et juurekasvatatud silbil ehk silpidel mingit kindlat tähendust oleks. Armsamateks seesugusteks nimisõnade pikendusesilpideks on Kreuzwaldil -da ja -na. Nende abil omandavad hulgad sõnad „Kalevipojas“ õige veidra kaju. Näit. esinevad seal nimetavakujud: isada, onuda (I, 838 ja 840), õdeda (I, 304), kodada (VI, 914), verena (XX, 323), jõgedad (I, 40), laiemada (V, 465). Sedasama laadi omastavadi käänded ei puudu eeposes: emada (XX, 105), sinuda (X, 970), Viruda (IX, 218), vaskena (XI, 685), mehena (II, 742), mehina („Sissej.“ 288), luikena (I, 613), väravada (V, 352). Ka osastav, mis võõriti sihitavana tarvitusel, kannab harukordselt lõppu -na: viis neid kolminakoduje (I, 46). Niisamuti sisseütleva lõpuna leidub „Kalevipojas“ vahel -da: pähada (I, 620), taluda (III, 186). Isegi seesütlevale seatakse lõpp -da külge: seisis kui tamme maruda (=marussa) . . . kivi rahesagarada (=rahesagarassa), kõva torni tuulehoogu (=tuulehoossa: XIV, 688—691). Nagu meie keele arenemiselugu aga näitab,

võib -da ainult osastava, -na aga üksnes oleva käände lõpuks ehk ka isikuliseks asesõna-liiteks olla.

Veel teisigi ülearuseid silpa, nagu -le, -la ja -ni, leiame käändevormide lõpult:

Tuli päike parganale (=pargana, pärjana): I, 399.

Üle laia laenetela (=laiade lainete): III, 171.

Issand õhkus õhkudani (=õhkuda): XIII, 273.

Isegi kaugemale läheb vahetevahel Kreutzwald: ta põimib eeltäh. lõppusid kahekaupa kokku (-da+-na, -da+-ni) ja liidab need siis sõnadele kas mõne muutelõpu pähe või liitsalt ülearuse ballastina jatkuks; näit.: marudana (=marus: IX, 287), meredana (=mereks: XV, 74), pähädani (=pähä, pähe: XIII, 866 ja 882), pilvedani (=pilve: XVII, 456, 518 ja 579).

Tegusõnade lõppu seotakse aga kõiksugu mõtteta dessa-, tessa-, nessa- ja neda-kujulisi liiteid:

Annid aega kasvadesa (=kasvada),

Salmel aega sirgudesa (=sirguda),

Anna aega ehtitessa (=ehtida),

Pulmariide pandanessa (=panna): I, 299—302.

Arukorral arvaneda (=arvata): IX, 369.

Vaskist ambu ostaneda (=osta): IV, 657.

Koguni sõna tüve sisse põimitakse vahel ülearuseid silpa ja üksikuid tähti. Armsamad seda laadi lippimise-lappimise silbid on da, ta, ma, de, ne, dane, tane, nele j. t. Näitused:

Kus veel kenadamad (=kenamad) kirjad: XIV, 18.

Viibind juba valgedani (=valgeni): XV, 422.

Langetava (=langeva, langevate) laente turjal: IV, 136.

Uku hõlmas uinutavad (=uinuvad): „Sissej.“ 12.

Rada kungil rajatanud (=kuhugi rajanud): III, 801.

Kaevandikku kasvatas (=kasvas): XI, 26.

Laulu teiste loomamaile (=teista looma): IV, 271.

Vennad tahtsid vettele (=vetele): I, 439.

Tänu abitoodejaile (=abitoojaile): II, 614.

Tedre kadund teedesida (=teesid, teid): IV, 26.

Pane mõtteid parsidele (=parsile, partele): XV, 670.

Vangist välja viidemaile (=viima): XIII, 576.

Käigilt jõudvad kodunessa (=koduje, koju): XI, 812.

Tapperid taga rindanessa (=taha rinnasse, rinda): IX, 728.

Teadaneg (=teadke), naesed, targad: XV, 576.

Kilruskäsud käidanenud (=käänud): XII, 465.

Teed ei ette tehtanetud (=tehtud): XVI, 8.

Part lähen parve ärdane (=äärde, ääre): I, 704.

Mis sa nägid, näitanele (=näita): XIX, 558.

Ümber tapu teibaele (=teibuje, teivaste): XIX, 682.

Ümber nirgu niudedie (=niuete): I, 612.

Rahandela (=rahadel, rahades) raksatelli: XVII, 68.

Nagu ühest osast eelseisvaist näitustest näha, on vārsijalgade paikamiseks muu seas ka üleliigset ta-silpi tarvi-

tatud. Kuhu seda silpi aga vahel tõesti tarvis läheks, seal teda ei esine:

Mis sull' viga sünnitie (=sünnitati): IV, 358.

Peiu kulutud palvesi (=kulutatud palveid): II, 811.

Vaenlasi vemmeldakse (=vemmeldatakse): XI, 609.

Veelgi teistsuguseid, väga imelikka sõnakujusid, millel vähemgi õigustatud alus puudub, leiame tegusõnade reast. Ei öelda näit. mitte: surressa, astudes, magades, nõtkudes, veeretelles jne., vaid: surrel (VIII, 871), astunela (XVI, 511), magadana (IX, 368 ja 423), nõtkandile (III, 439), veeretille (IX, 360) jne. Nutelasse ja kaebalasse (XIX, 830—831) peab tähendama: nutate ja kaebate.

Iseäralist imestust äratab aga veel see nähtus, et nessa-, vahel ka nekssa- ja nesse-kujulisele tegusõna lõpule määratu palju funktsioonid peale on pandud, nagu selle peale varemini juba J. Aavik oma broschüüris „Eestirahvusliku suurteose keel“ (lhk. 14 ja 15) muude vigade seas lähemalt tähelepanemist on juhtinud. See lõpp täidab Kreutzwaldil peaaegu igasuguse tegusõna-lõpu aset. Ta esineb „Kalevipojas“ järgmistes tähendustes:

- 1) Tegeviku potentsiaalse kõneviisi lõpuna:

Kas ehk kuskil käidavada

Jalarada leidanessa (=võiks ehk leida): XVIII, 84—85.

- 2) Oleviku kindla kõneviisi tähenduses, ilma pöördevahet tegemata:

Minu mõnusama mõõka

Pihus praegu paistanessa (=paistab): XVIII, 825—826.

- 3) Tegeviku lihtmineviku lõpuna, ilma pöördevahet tegemata:

Kui ma murul mänginessa (=mängisin): IX, 589.

Kesse vastu käidanessa (=tuli): II, 230.

- 4) Tehtaviku oleviku mõttes:

Verega sind võidaneksa (=võitakse): XI, 610.

- 5) Tehtaviku lihtmineviku tähenduses:

Kui teil tuba tehtanessa (=tehti),

Seinasida seadanessa (=seati): IX, 470—471.

- 6) Tehtaviku eitava kõneviisi lõpuna:

Torni neist ei tehtanessa (=ei tehta): XV, 493.

- 7) Oleviku kesksõna tähenduses:

Märkasin ma müdisemist

Kaugelt kõrva kostanessa (=kostvat): XI, 831—832.

- 8) Määrulise osastavana:

Võõras võis ehk väravassa

Üksisilmil ootanessa (=oodata): XV, 445—446.

9) Määrõlulise seesõtlevana :

Lävest üle lähtanessa (=minnes),
Võõrast tuba vaatanesa (=vaadates): XIII, 761—762.
Mere pinda tõusenessa (=merepinnaletõustes): III, 34.

10) Kohtõlulise sisseõtleva tähenduses:

Kes läheb neid peastanessa (=päästma): IV trüki XIX,
572 (varemates trükkides: Kes lääb neidu peastanessa).

11) Teo-nimisõna mõttes:

Kodu poole käidanessa (=käimist, kõndimista): III, 547.

Harukordadel jääb koguni segaseks, missugune tähendus nessa-lõpule on antud. Näit. on õige küsitav, missugust funktsiooni on tahetud nessa-lõpuga ära tähendada lauses:

Eks ma tuttav tulnud talle
Kõlalisel käidanessa: IX, 468—469.

Raske on otsusele jõuda, kas „käidanessa“ tähendab siin „käies, käima, käimisel, käijana“ või ehk veel midagi muud.

Seega on lõpule -nessa üleüldse oma tosin funktsioonid täita antud! Tõepoolest aga ei märgita lõpuga -nessa ehk -nekse meie rahvaluules ilmiski muud kui tegeviku potentsiaalset kõneviisi: paistanessa ehk paistanekse = võiks ehk paista. Kõik teised tähendused, mis „Kalevipojas“ sellele lõpule antud, on ülearused ja segavad väljamõeldused.

Kõrvaldada tuleksid „Kalevipoja“ tekstist ka kõik need kohtõlulise seesõtlevad, mille lõpp -maies on. Ei ole õige ütelda: tõusemaies (II, 825—826), sirgumaies (VIII, 581) jne., vaid ainult: tõus(e)mas, sirgumas ehk — vanemate vormidena — tõusemassa, sirgumassa. Viimast laadi õigeid sõnakujusid lipsab vahel Kreutzwaldilgi väärvormide sekka:

Ei ole eite ehtimassa,
Vanemaid valmistamassa: I, 585—586.

Pikendusesilpidega, iseäranis na- ja de-kujulistega, on siin-seal ka abisõnad varustatud:

Armud allana (=alla) vaovad: XII, 882.
Voltis vöö vahedele (=vahele): XI, 43.
Paigutite (=paiguti) pajatakse: II, 65.

Mööda minnes olgu ühtlasi tähendatud, et määrõsõna lõpuks mitte -a ei tuleks tarvitada, vaid -i (ehk -e); nii siis mitte lahkeesta (X, 939), argseelta (XVII, 425), kahtelasta (I, 343 ja 644).

Kõigisse eeltähendatud liikidesse langevad etümoloogialised vead tembeldab P. Org oma lühendatud „Kalevi-poja“ väljaandes (III lisa), mis noorsoole määratud, lihtsalt harilikkudeks luulekeele grammatikavormideks ja seletab neid täiesti korras olevaiks Eesti rahvaluule iseäraldusteks. Küsitavaks jääb aga, kas ta seda tõesti otsekoheses meeles teeb, ilma et ta enda valmistatud tabelites Kreutzwaldi vormidetarvitamise suurt kavakindluse puudust oleks märganud, või on P. Orul liialdatud aukartus nende vigade vastu lihtsalt sel põhjusel olnud, et need „iseäraldused ja lahkuminevad sõnad“ meie rahvuslikus, omal ajal nii äratava mõjuga olnud suurteoses esinevad. Kuid niihästi üks kui teine põhjus ei õigusta nende puuduste edasielamist.

Peale selle ei tahaks sellega nõus olla, et painuvates tegusõnadetes käskiva kõneviisi kui ka mineviku kesksõna vormisid kõvas sisemiste häälte paines tarvitatakse. Ei soovitaks mitte maad anda kujudele: ärkagem, lendagem („Soov.“ 5, 17), puhkage („Sissej.“ 283) jne., nagu „Kalevi-poja“ esimesed trükid sisaldavad, vaid: ärgakem, lennakem, puhake jne.

Ei tohiks sedagi lubada, et kahesugused sõnakujud hoopis tarbeta vahelduvad, nagu: kasvis (I, 85) ja kasvas (I, 92), vasta ja vastu („Sissej.“ 158). See näitab ainult järjekindluse puudust. Iseasi on aga küll, kui sõnade kahesuguse kuju tarvitamine põhjendatud tarvidusest välja on kasvanud. Nii ei võiks muu seas selle vastu midagi olla, kui lihtmineviku paljuse 3. pöörde lõpuna -sid ja -sivad ehk kohtolulise sisseütleva lõpuna -maie ja -ma kõrvuti esinevad, sest see tarvitamiseteet aitab meid värsimööduliselt soovitaval kombel sihile. Näitused:

Varisesid vaprad vallad: „Sissej.“ 159;

aga:

Istusivad kanged mehed: „Sissej.“ 168.

Ehk jälle:

Minge arsti otsimaie,
 Tuuletarka talitama,
 Sõnatarka soovitama,
 Manatarka meelitama: II, 280—283.

Sedasama tuleks ka muude enam vanemat järku pikade ja uute, lühenenud sõnakujude segitarvitamisest ütelda: kõrguseksi — kõrguseks, veereteli — veeretas, kamberissa — kambris jne.

Oma broschüüris „Eesti rahvusliku suurteose keel“ (lhk. 11) ütleb J. Aavik: „Mis iseäranis haavab ja millega

nüüdse keelepruugiga harjunu kuidagi ei saa leppida, see on sagedane kongruentsi (Übereinstimmung, согласование) äraolek omadussõna ja nimisõna vahel: „parema (*pro* paremate) päevade pajatust, armsama (*pro* armsamate) aegade ilust“ („Soovituseks“ 7; valge (*pro* valgele) kaelale varjuksa (I, 618)...“ Arvan, seda viga ei tuleks üleüldiselt suureks hinnata. See on ju harilik rahvakeelne ütlemiseviis. Kui peenem kongruentsinõue kirjakeeles maksma on pandud, siis küll tungiva tarviduse sunnil, sest et vastasel korral, kui seda kunstlikku nõuet mõtete avaldamisel silmas ei peetaks, mõtteavalduste punkti pealsus kannataks. „Kalevi-poeg“ sisaldab eneses aga peale Kreutzwaldi enese loodud regivärsside paiguti rahvalaulusidki — ja kui meie eeltäh. kongruueerimise seal puhtalt tahaksime maksma panna, siis peaksime ka ehtsaid rahvalaulusid ses tükis ümber töötama hakkama; ilma sellekohase korrekatuurita ei pääseks ka palju meie kunstluuletusi. Säärane töö oleks aga — vähemalt rahvalaulu-laadilises luules — igatahes liialdus. Ometi oleks paiguti tingimata tarvilik kongruentsinõuet terasemalt silmas pidada — nimelt niisugustes kohtades, mis Kreutzwaldil otse silmapaistvalt vigased, sest et nad rahva ütlemiseviisiga kokkukõlas ei seisa; ei tohiks etümoloogiaselt õigeks kiita näituseks ütlushi: juhatava jumalaile (XV, 559), üle laia lagedaida (I, 856), võõraliku viirastusi (XIII, 764), mõnda naljakaida sündimisi (I, 27—28), põõsastiku paksudesta (III, 645), laia lainetesta (IV, 490), kiirel kannul (V, 118), poolil pilul (IV, 311).

Tihti saaks neid puudusi aga isegi peente kongruentsinõuete kohaselt päris hõlpsasti kõrvaldada:

Kiirel (=kiiril) teedel kaugemale: II, 737.

Appl hüva (=hüvi) jumalaida: III, 332.

Lai laente (=laine) langutusel: V, 12.

Sõnaõpetuse alalt oleks veel nimetada, et Kreutzwaldil us-liiteliste teonimede tuletamisega üleüldiselt kuigi palju õnne ei ole. Vigu on tal siin peamiselt nimelt sel põhjusel tekkinud, et ta abstraktnoomenid mitte liite -us abil ei tuletata, vaid — nagu seda tema ajal ja hiljemini teisedki on teinud — tuletusliiteks -dus'i peab. Sellel vääralusel on ta saanud äpardanud sõnakujud, nagu: imedus („Sissej.“ 180), vihadus (X, 64), tasudus, IV trükis tasundus (VI, 515), tänudus (XII, 244). — Sõnatuletuste seast puutub silma ka veel eksikujuline „sõjalane“ (V, 417, 425), mille asemel „sõdalane“ peaks seisma.

(Järgneb.)

J. W. Weski.

Koduloomade ja -lindude meelitus-, kutse- ning hüüdnimetused.

Praegusele põllumehele on majanduslises elus koduloomad väga tarvilikud. Ilma nende abita ei oleks tal võimalik meie oludes enesele ülespidamist muretseda ega ka ilmastiku muudatuste eest end tarvilikult kaitsta. Koduloomad on põllumehele nii omaseks saanud, et ta aegu ei oska ette kujutada, kus koduloomade abi mitte tarvis ei ole olnud. Kuid siiski on inimene enesele koduloomad võrdlemisi hilja soetanud. Esi-inimene, kes enesele jahipidamisega ja kalapüüdmisega ülespidamist muretses ehk end metsataimede juurtega ja puuviljaga toitiski, ei tunnud koduloomi. Praegused koduloomad jooksid sel ajal laialdastes rohtlaantes Aasia ja Aafrika madalikkudel ümber või hüppasid mägestikkudes kaljult kaljule. Siis olid need metsikud elajad inimesele jahiloomaks, kelle peale puudulikkude jahiriistadega jahti peeti ja neid ainult jahisaagina koju viidi. Koduloomi ei olnud esi-inimesele tarvis, ja nende puudumist sel ajajärgul tõendavad mitmesugused väljakavamised esi-inimeste asupaikades, kus praeguste koduloomade luid ei ole leitud.

Koduloomad on rohkem uuema ajajärgu ja kultuuriastme tunnismärk. Jahipidaja ja kalapüüdja esi-inimene, kes vahest ehk juba koera tundis, hakkas praeguste koduloomade peale siis vast tähelepanekut pöörama, kui ta karjapidamisele asus ehk enesele kindla asupaiga soetas ja põllutööga tegemist hakkas tegema. Ilma koduloomata oli tal raske looduselt ülespidamist võita. Aegamööda õppis ta neid metsloomi tundma, kes endid rutemalt laskisid taltsutada, ja pani neid oma kasuks tööle ehk pidas neid selleks, et tarvilisel korral neist ilma vaevata võis toitu valmistada või jälle enese kätteks nahku saada. Kodustamiseks võis esiteks üksik juhtumine hoogu anda, kuid nende kodustamine edenes seda rutemini, kui juba mõned metsloomad olid taltsaks tehtud ja nii-öelda üksikute loomade üle võitu saadud. Esiteks ainult koduloomade asupaiga ümbruses tarvitatud, hakkasid taltsutatud loomad sealt ka teistesse maadesse ja kaugematesse elupaikadesse laiali lagunema ning oma kasulikkuse poolest üleüldiselt tuttavaks saama. Pikkamööda lagunesid nad üle terve maailma laiali, ja praegu ei ole inimese eluaset, kus koduloomi vähemal ehk suuremal arvul ei tunta.

Meie esivanemate juures on koduloomad juba varem ajal tuttavad olnud. Enamasti kõik on nad naabrirahvaste läbi tuttavaks saanud. Seda tõendavad nende nimed, sest võrdlev keeleteadus on näidanud, et meie koduloomade praegused nimetused kõik laensõnad on; ainult väike osa nimetusi, enamasti vanemad ja nüüd vähe tarvitavad, on Soome-Ugri algupära.¹⁾

Meie koduloomadel on rahva hulgas hulk nimetusi, mis näitab, et eestlastel koduloomadega palju tegemist on olnud. Peale harilikkude, igapäevaste nimetuste on veel nimetusi, mida loomade kohta mitmesugustel juhtumistel tarvitatakse. Tahaksin ainult meelitus-, kutse- ja hüüdnimete peale tähelepanemist juhtida.

Meelitades püüab inimene ennast alati teisiti üles pida, kui harilikult. Kodulooma nimetus, mida ta igapäevases kõnes tarvitab, on liig kare ja kõlatu, et seda meelitades tarvitada. Sellepärast lähevad koduloomade meelitusnimetused harilikkudest nimetustest täiesti lahku. See lahkumine on veel sellepärast huvitav, et meelitusnimetused koguni teisest juurest on tekkinud, kui igapäevane nimetus. Hobust meelitatakse hüüdega: *soku-soku!* † *suksu-suksu!*²⁾ † *tuku-tuku!* *tsuko* ehk *suksik* (Paistu kihelk.); lehma: * *viissi-viissi!* *viisi-viisi!* (Tartu- ja Viljandimaal); lammast: † *utu-utu!* *uttu-uttu!* koera: † *kutsu-kutsu!* † *kutsi-kutsi!* kassi: * *kiisu-kiisu!* *tiisu-tiisu!* (Põhja-Tartumaal); siga, iseäranis pörsast: † *notsu-notsu!* kana: * *tibu-tibu!* parti: *piilu-piilu!* hand: *ani-ani!* hane poega: *tudi-tudi!* Kõik nimetused, peale hane, lähevad, nagu näha, harilikust nimetusest oma kõla poolest lahku.

Peaaegu samasugused, kõige vähemalt ühest juurest, on ka kutsenimetused. Vahe seisab enamasti sõnade pikkuses. Kui meelitusnimetusi tähele paneme, siis näeme, et nad kõik on kahe silbilised. See on osalt seletatav sõnade iseloomuga. Meelitades on inimene pikaldane, hääldab sõnu pikka, aegamööda. Kui ta aga kedagi looma kutsub, teeb ta seda rohkem elavamalt, kärsitult, oodates. Sellepärast on suurem hulk kutsenimetusi lühikesed, ühesilbilised, ruttu hääldatavad. Hobust *suksutatakse* * *suks-*

1) J. L50, Meie koduloomade nimetused. Eesti Kirjandus 1911 nr. 2 ja 3.

2) Märk † tähendab, et sõna Wiedemanni sõnaraamatus ei leidu, vaid teda Ida-Harjumaal nii tarvitatakse; märk * tähendab, et sõna Wiedemannis leidub ja ka Ida-Harjumaal tarvitatakse. Ilma märgita sõna on üks Wiedemannis, kui tal mitte klambrites tähendatud ei ole, kust sõna pärit. Märk † tähendab hääliku peenendamist.

suks! † tuks-tuks! soks-soks! lehma *vissitatakse* † viis-viis! *viissi-viissi! viisi-viisi, kooss-kooss! (Lõuna-Viljandimaal)¹⁾ ehk *tsõhotatakse* — *tsõhõ!* *tsõoh!*²⁾ pulli, härja kutsutakse: † pullu-pullu! lammast † *ututatakse* (utetatakse) † *utt-u!* † ehk *kurr-kurr!* kui lambaid kokku tahetakse kutsuda ja *lahku-lahku!* kui neid koju aetakse;³⁾ lamba talle kutsutakse † *tall-tall!* ehk *tsile-tsile!* kuna jäära ehk pässu † *päss-päss!* ja † *poisu-poisu!* hüüdega lähemale meelitatakse; võõrast koera † *kutsutatakse* *kuts-kuts!* oma koera *tsahatatakse* *tsah-tsah!* *tsih-tsih!* † *tsoh* (čoh)! *tse*, *tseh!* (Paistu kih.), *säh*, *tsäh!* (Suure-Jaani kih.); kassi *kiisutatakse* **kiis-kiis!* **kiiss-kiiss!* **kiisu-kiisu!* *tiis-tiis!* (Põhja-Tartumaal); siga † *põssa-tatakse* † *põss-põss!* † *põssa-põssa!* *tsak orik*, *tsi-tsi!* *piiku-piiku!* aga põrsast † *notsutatakse* † *nots-nots!* † *tots-tots!* *nöko!* *noogu-noogu!* (Paistu kih.); kana *tibutatakse* † *tipp-tipp!* **tibu-tibu!* † *tibi-tibi!* parti kutsutakse, Wiedemanni järele *piilutatakse*, *piilu-piilu!* ja ka hand *ani-ani!* kuna kalkunit kutsudes *kulu-kulu!* hüütakse.

Nagu näha, on kutsenimetused peaaegu ühesugused meelitusnimetustega. Enamasti kõik ühesilbilised sõnad muutuvad kahesilbilisteks siis, kui kutsutav loom juba lähedal on ja kutse nagu rohkem meelituseks muutub.

Koguni teistsugused ja teise iseloomuga on hüüdnimetused, mida looma hirmutades ehk teda karjatades tarvitatakse. Need sõnad on peaaegu kõik ühesilbilised, pikalt ja tugevasti hääldatavate umbhäälikutega sõna lõpus. Nad on kõik jälle koguni teisest juurest ja lähevad teistest nimetustest täiesti lahku. Hobust hirmutatakse † *tpruts!* *tpruss!* lammast † *sõit!* siga † *õits!* **hõits!* *huits!* *õiss!* *huts!* *huts!* *hõss!* (Paistu kih.) ehk *ussatatakse* *ussah!* koera † *ust!* † *hušt!* † *huist!* *ist huut!* (Kolga rannas), *ist kos hušs!* (Tartum.); kassi *kõtt!* kana *kõšš!* Veistel ei ole harilikult iseäralikku hüüdnime, vaid neil on nimetused, mis looma karva järele (Must, Punane, Küüt, Päits, Lauk, Pugal, Valge jne. Harjumaal) pandud ehk lihtsalt nimena (Mustik, Lillik, Tõosik, Maasik, Pühik, Kolmik, Neljak jne. Tartumaal) antud.⁴⁾ Nimetamata loomad ja kodulinnud on iseäralise nimetuseta ja neid hüütakse hariliku nimega.

1) J. Lõo, Meie koduloomade nimetused.

2) Wiedemann, Estnisch-Deutsches Wörterbuch, lk. 1384.

3) Ibid.

4) Pikemalt Eisen: Koduloomade nimed, „Eesti Kultura“ III ja J. Magi: Eesti põllumehe veiste nimed, „Eesti Kirjandus“ XII, lk. 319—323.

Nagu ülemaltoodud nimetustest võib tähele panna, on peaaegu kõigil koduloomadel ja -lindudel kolm isesugust nime, mis murrete järele veel mitmes teisendis kujunevad. Kuidas kõik need vahet-tegevad nimetused tekkinud, on raske kindlaks määrata. Siin tuleb rohkem oletustega, umbkaudu arvamisega tegemist teha. Meie teame, et koduloomadega ja -lindudega, kui elavate olevustega, inimestel on tegemist mitmesugustel juhtumistel. Üht ja sama nimetust alati tarvitades ei oleks ta võinud arusaajale loomale neid varjundid edasi anda, mida ta häälikses tahtis avaldada. Sellest tekkis tarvidus hääldamises vahet teha, mille peal ka osalt loomadele nimede panemine põhjeneb. Kohaste üleüldiste sõnade loomises võis mitu tegurit mõõduandvad olla. Nagu teada, on koduloomad meile naabrite läbi tuttavaks saanud. Koduloomade tõud on aegamööda muutunud, uusi tõugusid on teiste rahvaste käest saadud, kuna uuema tõuga ka, võib olla, teise rahva nimetus maksuma hakkas.¹⁾ Vanem nimetus jäi rohkem kõrvale ja teda tarvitati teatud juhtumistel, kus uus nimetus tarvilist varjundit ei võinud avaldada, nagu praegugi veel võõrastes oludes viibides teatud silmapilgul loomadega ümber käies emakeelne nimetus, meelitus, tahtmata keelele kerkib. Võrdlev keeleteadus näitab, et osalt meelitusnimetused vanemad on kui praegused harilikud üleüldised nimed. Näituseks on sõna *lamm* a s Germaani laensõna, kuna *u* t t kõigis Soome-Ugri keeltes umbes samasugusena ette tuleb. Sõna *tall* on Andersoni²⁾ järele meie oma sõna ja tuleb ühest juurest sõnaga *talv*.

Hüüdnimetused on osalt lihtsalt loodusehäält järeleaimavad sõnasünnitused. Näituseks *tpru* t s. Umbes niisugust häält on igaüks hobuse puristamise korral tähele pannud. Sellest on ka saanud hobuse peatamisel hääldatav *tpruu*, *tpru* s s, *tõrrr*, *trr* ja *trr* s s! Kui siga mingi asja ehk looma eest hirmunult põgeneb, laseb ta selle juures iseäralist häält kuuldavale, mis nagu pikk *h-ss* kõlab. Sellest hirmu vastukajast on *huits*, *hõss* sündinud.³⁾ Niisuguste hulka võib ka lugeda nimetamata jäänud kanade kutsehääliksust *ptüü-tüü-tüü!* mis umbes kanapoegade piuksumist järele aimab, ja iseäralist keeleotsaga hääldatavat põrsaste kutset, milles põrsaste suu matsumist söömise

1) Ka nüüd tuleb niisugust nimede muutumist ette. Hõlmaga sahk, *Pflug*, mis sakslaste läbi tuttavaks saanud, on Harjumaal luup, ja selle nime all tuntakse saha laialt.

2) Anderson, Studien, lhk. 116.

3) Löö, Meie koduloomade nimetused.

puhul kuuldu. *Nõtsu, nõts, noogu, nõko* tuletavad niisama söömist meele. Loodusehääle järeleaimamist näitavad *kulu, tui ja tipp, tibu*. Ka võiks ehk *viiss*'is hääliitsust tähele panna, mida vasikas imemisel sünnitab. Inimeste püüdmist, loomade loodusehääli järele teha, näitab ka see, et hobust karjamaal otsides isesuguselt, hobuse hirnumise taoliselt vilistatakse, millele tihti loom hirnumisega vastab (Harjumaal), kuna joogi juures hobust lähema hirnumise sarnase vilega meelitatakse.

Osa hüüdnimetusi on nähtavasti hirmutamisehääliitsustest välja kujunenud. *Sõit!* on aegamööda lihtsast *ssit!* pikenemise teel saanud. *Kõss!* võib niisamuti hirmutamisehääliitsusest *õss!* *kss!* tekkinud, ehk ka sõnadest *kas sa!* lühenenud olla. *Kõtt!*il on palju sarnadust katiga, nagu Wiedemanni järele kassi Peipsi ääres ja Tartumaal hüütavat.¹⁾ *Hust, ist, hõss* jne. tuletavad meele hääldamist *ss!* mis kokkumisel harilikult tahtmata kuuldavale tuleb.

Nagu juba tähendatud, on nende nimetuste tekkimist raske kindlaks teha, sest et sellekohane materjal puudub. Kuid oletama peab siiski, et suurem hulk nimetustest õige vanad on. Mil viisil nad on sündinud, kunas neid tarvitama hakatud, on tume, kuid neid tarvitatakse alati kindlasti ühes ja samas mõistes. Nad, võib olla, on laenatud naabritelt, kelle läbi tähendatud loomaga tuttavaks on saanud, kuid, võib olla, on nad alguse saanud ka sõnast, mille tähendust enam ei tunta.

G. Vilberg.

Kirjandusline ülevaade.

Ingeri pulmalaulud.

Tuttavad on setukesed pulmalaulude rohkuse poolest, nagu sellest „Setukeste laulude“ teine osa tunnistust annab. Setukesed võivad pulmalaulude poolest julgesti Narva jõetaguste Soome sugu rahvaste kõrvale astuda, kus 10 korajat viimisel ajal 632 teisendit kirja pannud. Peale

1) Harjumaal tarvitatakse *kõtt!* ja *kiss!* ka teises mõistes. *Kõtt!* öeldakse inimesele, kui arvatakse, et ta oma suurustamise peale vaatamata millegi asjaga toime ei saa. *Kiss!*, *kiss!* tarvitatakse pilkena ja mõnituseks, kui midagi ette võetakse, mis nähtavalt üle jõu käib; selle juures tõmmatakse mõned korrad parema käe esimese sõrmega ruttu üle pahema käe esimese sõrme. Ka *hust!* tarvitatakse sõideldes ja mõnitades inimese kohta. Võib olla, et siin otsekohe looma iseloomu arvesse võetakse.

selle on Lääne-Ingeri pulmalaulusid Siberist Bugene külast veel 26 üles kirjutatud; viimsed näitavad, missugused Narva jõe tagused pulmalaulud 19. aastasaja algul olnud, sest sel ajal kolis enam kui 20 perekonda soomlasi teiselt poolt Narva Siberisse. Ülepea arvatakse, et Eestist, Soomest, Karjalast j. n. e. 80.000 rahvalaulu-teisendit kirja on pandud; neist langeb 8.500—9.000 pulmalaulude arvele.

Pulmalaulud on Soome õpetlane Väinö Salminen oma uurimiseaineks teinud, aga mitte üksi pulmalaulud, vaid ka vanaaegsed pulmad ülepea. 1916. a. ilmus ta sulest Soome Kirjanduse Seltsi kulul „Inkerin kansan häärunoelma“, 192 lehekülge. Selles teoses kirjeldab ta meie idapoolsete naabrite Ingeri Soome sugu rahvaste endist pulmapidamist, kirjelduse sekka tihti rohkesti pulmalaulegi põimides. 1917. a. kevadel ilmus V. Salmise sulest teine samale alale kuuluv töö Häärunotutkimuksia I. Länsi-Inkerin häärunot, synty- ja kehityshistoriaa (Pulmalaulude uurimised I. Lääne-Ingeri pulmalaulud, sünni- ja arengiselu), 423 lehekülge suur. Nimetatud teos esineb kirjutaja väitekirjana, mis ta valmistajale doktorinime kaasa tõi. Siin käsitatakse ainult Lääne-Ingeri, siis sealsete ingerikote, vadjalaste ja soomlaste pulmalaulusid; edaspidisel teose jätkamisel tahab autor Soome, Karjala ja Eestigi pulmalaulud harutusele võtta. Ülepea on raske Ingeri rahvalaulusid Eesti omadest lahutada. Ingeri ja Eesti rahva piirid puutuvad ju Narva jõel kokku; nagu keeles, avaldab ennast siin- ja sealpool Narva jõge silmapaistev rahvaluulegi sugulus. Me paneksime autorile süüks liig kasinat Eesti pulmalaulude käsitamist, kui ta teoses ei seletaks, et see käsitamine edaspidiseks lükatud. Võrdlemiseks tsiteerib autor igal puhul, mil Ingeri pulmalaulul vastav laul Eestis olemas, sellest laulust näituse, selle laulu teisendite hulka Lääne-Ingeri pulmalaulude viisi ometi tähele panemata jättes.

Soome-Eesti pulmalaulusid võime ülepea ooperi algidudeks nimetada ehk koguni rahvaliseks ooperiks. Lauludega ja ühtlasi pulmakommete esitamiseiga saadavad pulmalaulud meid ooperi alale, kus kõik ooperi andmed olemas, kus isegi muistne torupill omalt poolt püüdis orkestri kohusid täita. Muidugi mõista ei tohi me seda ooperit moodsa mõõdupuuga mõõta; rahvavaimu sünnitusena teenib see aga meie täit lugupidamist ja isegi imetlemist.

Autor võtab teoses enam kui 80 pulmaajal esitusele tulevat laulu harutusele, neid ja nende teisendid üksikult sõeludes ja arvustades. Ju alguses seisab õllekeetmise-laul.

Võimata on lühikeses kirjutuses üksikute laulude harutusi käsitada; võtan ainult teose lõpuotsused lühedalt kokku.

Kuna prof. K. Krohn meie rahvalauludele kõrgemat iga võrgub andmast, läheb Dr. V. Salminen just vastasest seisukohast välja. Ju omal ajal olen tunnistanud, et ma prof. K. Krohni väitega rahvalaulude 200- kuni 300-aastase ea poolest ei jaks leppida, vaid suurele osale tingimata rökemat vanadust annan. Selles arvamisega leian Dr. V. Salmiselt rohkesti

tuge, vähemalt pulmalaulude poolest. Neist väidab autor, et need saja ja paarisaja aasta jooksul vähe endid muutnud. Ka suure rändamise teooria poole ei hoiata autor. „Võime väita, et pärast seda kui savakod ja aürömöised asusid Kesk-Ingerisse, enam kui paar uueaegist pulmalaulu oli rännanud Eesti rajalt Karjalasse. Nii terav vahe on ühel pool ingerikote ja vadjalaste, teisel pool savakote ja aürömöiste laulude vahel.

Põhja-Ingeri ingerikotelt leiame mõne piirde, mis tunnistavad, et veel keskajal ingerikote pulmalaulud on ühised olnud, ehk küll 1600. aastate ümber Soomest tulnud savakod ja aürömöised neid väikestes saarekestes killustasid, kus nad neid ümbritseva rahva laulud omandasid. Sedasama kasinat moondumist avaldavad ka Siberi Bugene soomlaste laulud, mis enam kui 100 aasta jooksul Siberis peajasjalikult samasugusteks jäänud, nagu nad enne Narva ümbruses olid. 19. aastasaja kultuur on rohkeid jälgi igale poole jätnud; vanema aja kultuur avaldas palju vähem oma mõju pulmalauludesse ja muissegi rahvalauludesse.

Dr. V. Salminen väidab, et pulmalaulud ja pulmakombed endid pikamisi laiale laotavad. Kolme aastasaja jooksul on Lääne-Ingerist koguni vähe laulusid Kesk-Ingerisse rännanud. Sedasama võib eestlastegi kohta ütelda. Neid on viimse aastasaja teisest poolest alates rohkesti Ingerisse asunud, aga nad ei ole kuigi suuri jälgi Ingeri rahvalauludesse jätnud. „Võime siis väita“, kirjutab Dr. Salminen, „et nagu kuskil alal aastasajade jooksul on arenenud omad lauluviiside tüüpused, nii on neil ka omad pulmalaulud.“ Igatahes leiab uurija hulga pulmalaulusid, mis ainult Ingeris esinevad, hulga aga ühiseid Ingeris ja Eestis. Nende viimaste kodupära küsimuse jätab autor edaspidiseks, seks ajaks, kui ta Eesti pulmalaulud harutusele võtab. Ühiseks Ingeris ja Eestis tunnistab Dr. Salminen järgmised pulmalaulud: Õlle keetmine, Peigu kästakse rutemini sõita, Tehke lahti laiad ukсед, Peiu mahatõusmine, Peigu hoiatatakse kurja silma eest, Peiupoisid teretavad mõrsja kodu, Siin on siled sillukesed, Kas tohin tubaje tulla, Peig istutatakse mõrsjatalu lauda, Soov peiu hoost talli viia, Tütartarlapsed teretavad peigu, Kust sina teadsid siia tulla, Järelekuulamine peiu viibimiseat, Ei tulnud teie sööma pärast, Neiu nime tahetakse teada ja teda ennast näha, Kingituste andmine, Nõnda läheb tütar isasta, Nutustamislaul, Mõrsja teretamine, Tanutamiselaul, Langukesed, linnukesed, Ootid hooli lõppevada, Kui sul sõnu annetakse, Kingituste andmine peiu sugulastele, Väi õpetus, Koka kiitus, Õnnesoovimised pulmatalust ära minnes. Peale selle tabatakse hulgas lauludes mõnda rida ühesuguse sisuga, kuna peajasjalikult Eesti laulu Ingeri omaga ühiseks ehk selle teisendiks ometi ei või nimetada; neis esineb siis osaline ühtlus. Eesti laulude tekstis eksitab meid kahjuks trükivigade rohkus.

Autor väidab, et ta ei ole näpunäiteid leidnud, mis tunnistaksid, et eestlased oleksid pulmalaulusid Lääne-Ingeri soomlastelt ehk vadjalastelt õppinud, kuna vastaoksa tunnistusi küll on. Lääne-Ingeri rahvalauludes esineb hulk Eesti laensõnu, mis Eesti algupära poolt räägivad. Laensõnu tuleb ometi ette-

vaatlikult tunnistuse-abinõudena tarvitada, ütleb Dr. Salminen, sest mõned on ju aastasadade eest kõnekeeles kodunenud ja kõnekeelest võisid need rahvalauludesegi tungida.

Pulmalaulude iga ära määrates juhib Dr. Salminen tähelepanemist iseäraliku nähtuse peale. See on kristlikkude ainete puudus neis lauludes. Laulude leegionist ja nende teisenditest leiab ta kõigest tükki 5 kristlikka aineid käsitavaid. Teised sellevasta ei avalda mingisuguseid ristiusu tundemärke. Meele tuletades, et pulmadel just palju peaks ristiusu märka juures olema, peab autor nende märkide puudust silmates otsustama, et need laulud paganuseaegse kultuuri järku kuuluvad. Laulatamise kohta, näituseks, ei käi ainustki laulu; laulatamisest ei tea pulmalaulud midagi, ehk neid muidu küll iga üksiku juhtumise jaoks sepitsetud. Kristlikku elu avaldavaid sõnu peab autor enamasti hilisemateks lisadeks. Ristiusk hakkas Ingeris 1500. aastate ümber mõju avaldama. Kui nüüd kristlikud ained pulmalauludest puuduvad, tuleb järeldada, et need laulud tingimata paganusest pärit.

Rahvalaulude ea küsimuse otsustamises ei tohi naabrirahvaste samasulisi tooteid tähele panemata jätta. Dr. A. R. Niemi on ju varemgi Leedu ja Eesti-Soome pulmalaulude sisulisest ühtlusest kirjutanud, seletades, et need hilisemal ajal ei ole lätlaste kaudu Leedust põhja poole tunginud. „Teisi ei tabata Eestiski, vaid need puhkevad ilmsi alles Ingeris ehk koguni Soome Karjalas.“ Dr. Niemi teeb järgmise lõpuotsuse: „Loomulik, et nii sügavasse lõikav Leedu mõju ei ole võimalik enam pärast seda, kui Lääne mere soomlased lõpulikult olid asunud praegustele elukohtadele, vaid see pidi sündima pikema aja jooksul, niisugusel ajal, mil otsekohene kokkupuutumine oli võimalik.“ Seega ulatavad pulmalaulud Põhja-Soome aega tagasi, nende iga tuleb siis enne kui 1500 aasta peale arvata.

Dr. V. Salminen seletab, et kõige enam arenenud pulmalaulud Setumaal, Lääne-Ingeris ja Dvina Karjalas esinevad. Ühtlasi katsub ta sellele ilmele otsida põhjust. Pulmalaulud võivad endid kõige paremini alal hoida ja areneda seal, kus rahvast suuremais kogudes asumas. Metsamail, kus üks pere siin, teine verstade taga seal, ei või pulmalaulud areneda, vaid unuvad palju enam pea. Niisama ei või rahvalaulud hästi püsida ja areneda seal, kus kultuurivoolud laialt laineid löövad. Setumaa, Ingeri ja Karjala said aastasadadid omapärast kultuurielu elada ja esivanematelt saadud pärandust arendada. Kui ka setukesed ammugi ristiusu vasta võtsid ja kirik tavalisest hävitavalt rahvalauludesse mõjub, ei jaksanud see mõju Setumaa ennast võõra keele pärast kuigi palju avaldada. Suuremal osal meie kodumaal ja niisama Soomes hävis kiriku mõjul suur hulk rahvalaulusid, iseäranis pulmalaulusid. Muid rahvalaulusid võidi veel salaja laulda, seal, kus kedagi kuulamas ei olnud; pulmalaulud nõuavad aga kuuljakonda ja kui selles kuuljakonnas ristiusu kangeid kaitsjaid leida, ei pääse pulmalaulud kudagi pulmatuppa kõloma. Vennastekoguduse liikmed ja muud usuositajad nimetasid pulmalaulusid ja ülepea kõiki ilmalikka laulusid põrgu septsusteks,

saadana salmideks. Setud, Lääne-Ingeri ja Karjala asunikud jäid niisugustest usuesitajatest nii hästi kui puutumata, niisama kultuuri mõjust, ja kõige selle tõttu jaksasid need alad rahvalaulude Kaananiks areneda.

Dr. Salminen väidab veel, et pulmalaulud ei ole muude rahvalaulude moodi Eestist Arhangelski lääni rännanud. Enamatel Eesti ja Lääne-Ingeri lauludel on ühine põhi; ainult mõned üksikud, nagu näituseks k o - k a l a u l, on ühest maakonnast teise rännanud. „See ühine põhi on nii vanast ajast pärit, et igal alal on jõudnud peaaegu täiesti omapärane pulmalaul tekkida.“

Rändamiseteooriat tagasi tõrjudes tähendab Dr. Salminen, et niihästi eestlastel kui karjalastel tuleb rahvalaulusid vanaks päranduseks arvata. Keel ja sõnad muutusid aja jookkul, aga põhiheli jäi samaks. Psüholoogiline võimatus mõelda, et pulmalaulud, niisama vähe kui muud Kalevala laulud, oleksid alles katoliku kiriku ajal tekkinud. Ju enne paavstiusu aega on olnud laulusid, nagu salmimõõt ja viisid tunnistavad. Lääne-Ingeris asuvad hõimud ei oleks suutnud hästi Eestist pulmalaulusid laenata, kui neil enne oma laulude põhi oleks puudunud.

Huvitav veel Dr. A. R. Niemi ju varemni Kalevala seletustes, lhk. 15–16 avaldatud otsust rahvalaulude algupära kohta kuulda. „Eestile ja Soomele ühine salmimõõt tunnistab, et see rahvalaul on pärit meie rahva (= soomlaste) algupäraselt asumiseajalt Soome lahe lõuna poolt ja sealt asutusega ühes laiale lagunenud laiemale alale. Kodukohas Eestis ja siia liitavas Ingeris võrsus laul koduses maapinnas mõnevõrriliseks lillepeeraks, kuni võõras, läänest ja idast pealetungiv haridus selle kasvu lammatas. Lääne-Soomes, kuhu asutus laiale lagunes üle mere väljarändajate kujul, närtsistas hall koduse laulu õrna taime ju alguses; lüürilised ja jutustavad laulud jäid üsna kängu, pisut arenema pääsivad nõialaulud. Õnneliseks kujunes laulu arenemine kaugemal uue hariduse alalt, harvalt elanikkudega täidetud Savo ja Karjala mail. Suurte salude südames hoidsid endid puhtamalt esiisade viisid ja pruugid alal, seal kõlas ka kaunimalt kalevalaste keel.“

Dr. V. Salmise seni ilmunud kaks teost Ingeri pulmakommete ja pulmalaulude kohta esitavad nurgakivi, mille peale edaspidi palju hõlpsam on ehitada, kui nurgakivide panijal laialdases laanes tööd teha olnud. Loodame, et need nurgakivid ainult nurgakivideks ei jää, vaid autor nende najal lubatud ehituse üles ehitab. Tänapäev on mõni nurgakivi nimelt väitekirjade autorite poolt pandud, aga edasiehitamist oleme sagedasti asjata oodanud. Kerkigu pea nende nurgakivide peale Soome ja Eesti ainetest täielik muistne pulmatuba kõiges ta täiuses ja toreduses üles. Aineid on küllalt olemas; tarvis ainult osavat kätt ja väsimata tööjõudu.

M. J. Eisen.

Kodumaatõlmise õpeviis. Töökooli seisukohalt käsitletud
M. K a m p m a n n. Tallinnas, G. Pihlaka kirjastus 1917. a. 109 lhk., hind
2 r. 50 kop.

Meie koolid seisavad suurte reformide eel. Esimene põhjanev samm sellel alal on astunud algkoolide ja mõnede keskkoolide õpekeele muutmiseks — Vene keele asemele õpilaste emakeel. Teise sammuna uuenduste alal võiks uut algkoolide õpeainet — kodumaatundmist konstateerida. Need on aga siiski alles esimesed sammud. Kulub aastaid ära, enne kui meie praeguste viletsate algkoolide asemele igal pool uued, rahva elunõuetele vastavad koolid suudetakse asutada.

Praegu puuduvad meil küll uue kooli kohased õpejõud, puuduvad kohased õperaamatud, puudub kasvatusteadusline kirjanduski. Ei olnud ju need olud, millesse meie koolid olid senini surutud, ei Eesti kooli ega eestikeelse pedagoogilise kirjanduse tekkimiseks sugugi päri. Kuid tööle au andes peab tähendama, et puupaljaste kätega meie siiski uue kooli lävele ei astu, — on ju meil kaunikene kogu emakeelseid koolide õperaamatuid, mille seas nõrku ja kesiseid, kuid ka küpsi ja häidki tooteid leidub. Need kooliõpetajad, kes endid uue kooli kohasteks õpejõududeks tahavad ette valmistada, peavad muidugi eestkätt võõrakeelset pedagoogilist kirjandust tarvitama, kuid suurema hoolega peavad nad seda pisikut, mis meil oma keeles saadaval, tähele panema. Tulevikus tohime omakeelse pedagoogilise kirjanduse soetamise alal igatahes suuremat helevust ja produktiivsust loota kui senini. Ja juba ongi esimesed kevadepääsukesed uue pedagoogilise kirjanduse alal meie juure jõudnud.

Ma mõtlen siin ülemalnimetatud M. Kampmanni „Kodumaatundmise õpeviisi“ — esimene seda laadi toode Eesti keeles — mis möödaläinud aasta lõpul trükist ilmus. Niisuguse teose ilmumine oli enam kui hädasti tarviline ja algkoolide uue õpeaine — kodumaatundmise — läbi tingitud. Päril uudisena see teos siiski küll ei esine, sest et M. Kampmann möödaläinud suvel kooliõpetajate edasiharimise kursustel Tartus, Viljandis, Paines, Tallinnas, Kuresaares, Pärnus ja Rakveres kodumaatundmise õpeviisist ettelugemisi pidas. Kuid paljudel kooliõpetajatel puudus võimalus neist kursustest osa võtta, ning teiseks on praktilises koolitöös sellest mis ainult ettelugemistel kuuled, ikka võrdlemisi vähe kasu. Nii võivad siis nüüd ühed õpejõud Kampmanni „Kodumaatundmise õpeviisi“ tervitada kui vana tuttavat, kes neile alaliseks nõuandjaks klassituppa kaasa tuleb, teised aga kui uut sõpra. Mõõda minnes tuleb tähendada, et senini Vene maadeteaduslises kirjanduses ühtegi sarnast teost ei ole ilmunud. Kodumaatundmise (родиноуѣдѣніе) õpeviisi käsitavad venekeelsed geograafia metoodikad enam-vähem mööda minnes ja sedagi ainult geograafia alalt välja minnes.

Kampmanni töö ei ole mitte täitsa algupärane, nagu seda sarnane teadusline töö olla ei saagi. Eeskujuna ja materjalina on autor sellekohaseid saksakeelseid (Saksa ja Helveetsia pedagoogide) töid tarvitanud. Tegelikku ning vilunud koolimehena on autor aine Tartus Eesti tütarlaste-gümnaasiumis läbi töötanud ja võõrastelt nõlvadelt omandatud materjalist oma õpeviisis lugejatele ainult seda soovitanud, mis ta meie oludele

vastava on leidnud olevat. Nii tunned lugedes iga sammu peal, et siin tõsise ja küpselt läbimõeldud teosega tegemist on.

Domineeriva osa, iseäranis algastmel, on Kampmann ümbruskonna loos geograafilistele ja lihtlooduseloolistele elementidele annud. Ajaloolised elemendid on koguni kõrvalise astme omandanud. Pedagoogilisest vaatekohast on see arusaadav: väikestele lastele on reaalsed geograafilised ja lihtlooduseloolised elemendid arusaadavamad, kui enam abstraktsamad ajaloolised elemendid. Ühes vanaduse ja mõistuse arenemisega laieneb õpilaste vaimline silmapiir, ning juba teisel ja kolmandal kodumaatundmise õpeastmel on Kampmanni teoses ka ajaloolised elemendid suurema tähtsuse omandanud.

Teise ja rõõmustava iseäraldusena Kampmanni töös puutub silma suur tähtsus, mida ta õpilaste praktilistele töödele annab, nagu mõõtmised, voolimised, tähelepanekud ilmastiku jne. alalt, plaanide ja kaartide joonistamised, maakoha reliefkaardi valmistamine jne. Maakoha kaartide joonistamisele on suur ja tavaline tähtsus antud. Ei saa salata, et vaadeldud maakoha kaardivisandil, iseäranis algastmel, kaardi lugemaõppimise juures suur tähtsus on. Kuid praktiliselt on selle teostamine siiski teatavate raskustega ühendatud: ei saa ju kaugeltki mitte kõik maade-teaduse kooliõpetajad sellega toime, et lühikese õpetunni jooksul tavalist kaardivisandit (eskiisi) laste silma ees tahvile joonistada. Kuid tuleviku-ideaalina on sellel soovil siiski oma edasiviiv tähendus. — Kampmanni soovitatud dünaamilise kodumaatundmise-õpeviisi teostamine ühes oma õpereisidega, praktiliste töödega, tähelepanekutega jne. tooks meie praegustesse sunnitud klassitubadesse palju elu, liikumist ja aktiivset tööhimu. See oleks ka tubli samm uue kooli lähemale.

Kampmanni „Kodumaatundmise õpeviisi“ langeb kolme osasse. Esimeses osas käsitab autor kodumaatundmise teoreetilist külge, nagu kodumaatundmise üldilist tähendust ja vajadust, seletab kodumaa mõistet, kodumaatundmise õpetuse ülesandeid, annab ülevaate ajaloolisest arenemisest, tema põhjusemõtetest, joonistavast ja teistest meetodidest ning lõpuks annab mõned üldilised didaktilised näpunäited; muu seas leiavad seal aset ka õpeväljakäigu proovitund ja õpekäigul saadud materjali läbitöötamine klassis.

Teine osa — kõige tähtsam terves raamatus — on kodumaatundmise tegelikule küljele pühendatud. Siin seletab autor esmalt üldilist õpeala jaotust ning asub siis iga õpeastme üksikasjalisele käsitusele. Õpeaine jaotab ta kolme osasse. Esimene aste on k o d u k o h t — õpilase lähem ümbrus: koolimaja, isamaja, koduküla, alev jne.; teine aste — k o d u k o h a ü m b r u s — umbes õpilase koduvalla, kodukihelkonna piirides, ja kolmas aste — k o d u n u r k e h k k o d u m a a k i t s a m a s m ö t t e s — geograafiline maastik, kus õpilase kodukoht asub.

Esimesel astmel võetakse vaatlemise alla kõige pealt aeg ja tema mõõtmine, selle järele ilmakaared ja silmapiir; käsitatakse muu seas ka päikese käiku ja tuuli; edasi järgnevad eluruumid (kooliklass, kodune

tuba), hooned, platsid, teed ja maakrundid, vesi ja maapinna niisutus, taevalaotus, ilmad ja kliima, ning lõpuks üleüldine vaade kodukohta kohta. Siin kaasas loetakse ja jutustatakse ainesse puutuvaid muinasjutte, luuletusi, ilukirjanduse tooteid, lauldakse, joonistatakse koolitoota ja koduse toa plaanisid, mõõdetakse kaugusi jne.

Teisel ja kolmandal astmel laienevad eelpool-nimetatud füüsilis-geograafiliste objektide vaatluse piirid ning tulevad juba esile kultuurgeograafilised ja ajaloolised elemendid.

Esimese ja teise õpeastme materjaal on otsekohese vaatlemise ja isikliku nägemise piirkonnast, kuna kolmandal astmel vaatlusvahendiks on kodumaa kaart — eestkätt selle geograafilise maastiku oma, kus õpilase kodukoht asub.

Ettetoodud õpeaine-jaotuse ja -järjestuse vastu võib ju vaielda — käsitatakse ju ümbruse- ja kodumaatundmist ka teise süsteemi järele, aluseks võttes õpilase kodust perekonna-elu ja lähemat ümbrust ning seda vaadeldes aastaaegade järele. (Vaata ka Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi korraldatud „Eesti algkoolide õppekavad“ lhk. 33—34.) Siiski peab tähendama, et esimesel õpeaine-jaotuse ja -järjestuse süsteemil, mis aluseks seab geograafilised mõisted, teadlaste silmas rohkem poolehoidjaid on.

Kolmas osa Kampmanni raamatust käsitab mõnda lisaküsimust, nagu üleminekut kodumaatundmiselt geograafia-õpetusele, kodumaatundmist kui õpeprintsipi, kodumaatundmist kõrgemal õpeastmel ning lõpuks kooliõpetajat kui „kodunurga“ uurijat. Viimasel küsimusel oleks — kui ta osaltki teostamist leiaks — suur tähendus kodumaa kultuuriloos.

Olen siin mõnda raamatu iseäraldust ja tema sisu lühidalt esitanud, et neil, kellele seda toodet teejuhiks vaja, isu tema järele äratada. Raamat on väärt, et ta kõige soojemat vastuvõtmist leiaks ja mitte üheski kooliraamatukogus puududa ei tohiks.

J. Kents.

Teated.

4. — 6. jaanuarini s. a. pidas Eesti Kirjanduse Selts Tartus „Vanemuise“ seltsi ruumides oma aastakoosolekut ühes asemikkudekogu koosolekutega.

4. jaanuaril e. l. tehti asemikkudekogu koosolekul muu seas järgmised otsused:

Seltsi keeleteimekonnas viimaste aastate jooksul valminud „Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat“ tuleks trükki anda; niisama tehakse rahvakirjanduse-toimekonnale ülesandeks jälle raamatute kirjastamisele asuda.

Kuukiri „Eesti Kirjandus“ ilmuks ka 1918. a. Tema tellimisehinnaks määratakse 12 rbl. aastas.

Seltsi 1918. a. liikmemaks seatakse 5 rbl. suuruseks, kuna eluaegne liikmemaks 75 rbl. peale tõstetakse.

Kõigi seltsi kirjastusel ilmunud raamatute ja kuukirja seniste aastakäikude hinda tõstetakse 100% võrra.

1914. — 1917. a. Eesti ilukirjanduse auhindadeks lubatakse seltsi kassast ühtekokku 1000 rubla.

Et Eesti Keskraamatukogu korraldamine ja valitsemine Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Kirjanduse Seltsi ühisel hoolitsusel sünnib, siis ei pea Eesti Kirjanduse Selts esiootsa mitte tarvilikuks omal eraldi raamatukogu pidada, vaid annab selle täielikult Eesti Keskraamatukogusse.

Toetusrahasid määrab selts: Eesti Keskraamatukogule kodumaasse puutuvate teadusliste raamatute ostmiseks 500 rbl.; „Kalevipoja“ illustreerimiseks 350 rbl., teaduslise uurimise toetuseks 200 rbl., vanavara väljandmise kapitali kasvatamiseks 200 rbl.; Tartu Rahvaülikoolile ja Eesti Nooresoo Rahvuslikule Liidule ettelugemiste kulude katmiseks kummalegi 250 rbl. Elukalliduse-aegadest ülesaamiseks otsustatakse eelseisval 1918 aastal rahalist toetust anda: Jakob Tülik'ile, Anna Haavale, Lilli Subur'ile ja Aleksander Heraklidesele (Treumannile).

Seltsi asjaajajale määratakse 3600 rbl. ja raamatupidajale 600 rbl. aastapalka.

Peetakse tarvilikuks võimalikult peauulitsate piirkonda Tartusse seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise-koha ruumid muretseda.

Seltsi 1918. a. kulude-eelarve võetakse 6000 rbl. puudujäägiga vastu. Puudujääki loodetakse pidude abil katta. Seltsi sissetulekute suurendamiseks peetakse otstarbekohaseks eelseisval aastal ka rahaloteriid korraldada, kui asjaolud seda lubavad.

Seltsi üleüldised koosolekud algasid 4. jaanuaril p. l. ja kestsid 6. jaanuari lõunani. Nende koosolekute päevakorras olid — peale seltsi 1917. a. tegevuse aruannete, vaheajal surnud seltsiliikmete meele tuletamise ja valimiste — aastaülevaated: luulekirjandusest (H. Raudsepp), Eesti keele arenemisest (J. Jõgever), ajaloo-kirjandusest (A. Sildnik) ja arstiteaduslisest kirjandusest (R. Bernakoff), J. Kõppi kõne „Ülevaade seltsi 10-aastasest tegevusest“ ja J. W. Weski ettekanne „Näited „Kalevipoja“ teksti parandamisest.“ Ettekannetele järgnesid läbirääkimised. Liikumisetakistuste pärast ja enamlusevalitsuse surve mõjul ei saanud mitmed referendid koosolekule ilmuda.

*

Habent sua fata libelli! Ühe Leipzigi antikvariaadi kataloogist leidsin muude Soome-Ugri keele kohta käivate raamatute seas ka nime- tatud: Kalevi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut. Kuopio 1862. Et ma juba ennemalt seda raamatut tagajärgjeta olin otsinud, saatsin nõutud neli marka ära, palvega, mulle raamat siia saata. Raamat oli puhas ja hästi hoitud ja sisaldas Kreutzwaldi käekirjas järgmise salmikese:

Kaugel käinud, palju näinud,

Rohkest õpind, enam mõtteln'd,

Kuulsa keele-õskajale
„Säkenia“ laulikule
Dr. August Ahlquistile
Auustust andes, tänu täheks,
Lahkeks mälestuse leheks.

Kreutzwald.“

A. Thomson.

*

Smolenski Kooliõpetajate-instituudi matemaatikalektor J. Depman sai ettepaneku Peterburi ülikooli matemaatikafakulteedi juure end professoriameti vastu ette valmistama minna. Ettepanek tehti kandidaadi-väitekirja põhjal, mis pealkirja kannab: „Сравнительное исследование показаний почвенного термометра Фусса и почвенных термометровъ въ эбонитовой оправѣ типа Николаевской Главной Физической Обсерватории. (Математическая обработка трехлѣтнихъ занятій термометра агрометеорологической станции Ямбургскаго уѣднаго земства).“ Kirjatöö läheb meteoroloogia eriajakirjas trükki, kuna autorile ühes sellega põllutööministeeriumi meteoroloogiaasutustes kohta pakutakse.

*

Ajaloo-kirjutaja ja ajakirjanik Heinrich Prants sai 13. märtsil (28. veebr.) s. a. 60-aastaseks. — 30. (17.) aprillil pühitses ilu- ja koolikirjanik Ernst Peterson oma 50. sünnipäeva.

*

Luuletaja Martin Körberi surmast sai 20. (7.) aprillil 25 aastat mööda.

*

Tallinnas suri 25. veebr. noor kirjanik Jaan Oks. Tema järeljäänud kirjatööd mõtleb kirjanikkudeühing „Siuru“ välja anda.

23. märtsil suri Tarvastus, oma isakodus, üks meie tuttavamaist koolimeestest Ado Rull, raamatu „Ühismängude“ autor. Peaaegu trükivalmis käsikirjana jäid temast järele aabits ühes I aasta lugemisraamatuga ja kirjalikkude harjutuste raamat.

*

Tallinnas suri 1917. a. lõpul töetusrikkam noor kunstiõpilane Kalli Oskari, kes pikemat aega Hans Laipmani õpilane oli.

*

Märtsikuul pani kunstnik A. Jansen Tallinnas oma maali-tööde näituse toime. Enne seda oli seal kunstnik Paul Burmanni tööde näitus.

*

Tartus on „kustiharrastajate ühing Pallas“ elule tõusnud, mis enesele ülesandeks mõtleb seada edaspidi kunstinäitusi korraldada, kunsti-ajakirja välja anda jne.

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

„Eesti Kirjandus“

jätkab 1918. a. oma ilmumist senisel kujul, J. W. Weski tegeval toimetusel.

Tellimisehind: 12 rubla aastas.

„Eesti Kirjanduse“ seniseid aastakäikusi, peale I (1906), III (1908) ja XI (1916) on toimetusel veel tagavaral. Nende hinnad:

II aastakäik (1907) 60 kop.

IV—X „ (1909—1915) à 5 rbl.

XII „ (1917) 8 rbl.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:

Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus. 2 jaos. Hind 8 rbl.

Jakob Tamme Lugulaulud. Hind 2 rbl.

Mitte väes, vaid töes. Valitud kogu L. Tolstoi juttusid, tõlkinud K. Leetberg. Hind 3 rbl.

V. Ridala, Anna Haava 50-aastase sünnipäeva puhul. Hind 90 kop.

Dr. Mihkel Weske 25. surmapäeva mälestuseks. Hind 90 k.

Joh. Aavik, -line ja -lik lõpulised omadussõnad. H. 80 k.

Joh. Aavik, Nominatiivsed liitumised. Hind 60 kop.

J. Jõgever, Käänamise ja pööramise tabelid Eesti kirjakeeles. Hind 1 rbl.

Matemaatika sõnastik. Teine täiendatud trükk. Hind 60 k.

Keemia sõnastik. Hind 60 kop.

Maadeteaduse sõnastik. Hind 60 kop.

Tellimiseaadress: Tartu, Eesti Kirjanduse Selts. Saksa keeli: Dorpat, Estnische Literarische Gesellschaft. Seltsamal adressil tuleb ka seltsi liikmemaksu õiendada. Liikmemaksu suurus 1918. a. 5 rbl., eluaegne (ühikordne) liikmemaks 75 rbl.

Hinnad on vanas tsaarirahas arvatud.

Eesti Kirjanduse Selts.

Vastutav toimetaja ja väljaandja **J. W. Weski.**

„Postimehe“ trükk, Tartus.

EESTI
RAHVUSGRAAMATUKOOGU
AR